

MAÜ
PRESS

Artuklu

Bakara Sûresi 219. Âyeti Bağlamında Kırâat Farklılıklarının Tefsire ve Fikhî İstinbatlara Etkisi

Abdulhekim Ağırbaş | 0000-0003-3420-6747 | ahakimag@hotmail.com

Doçent Dr. | Çankırı Karatekin Üniversitesi | İslami İlimler Fakültesi | Kur'an-ı Kerim ve Kırâat İlmi Anabilim Dalı | Çankırı | Türkiye

<https://ror.org/011y7xt38>

Atıf: Ağırbaş, Abdulhekim. "Bakara Sûresi 219. Âyeti Bağlamında Kırâat Farklılıklarının Tefsire ve Fikhî İstinbatlara Etkisi", *Artuklu Akademi* 11/2 (Aralık 2024), 452-475. <https://10.34247/artukluakademi.1528064>

Öz: Allah Teâlâ, Kur'an-ı Kerim'in ahrufü's-seb'aya göre indirildiğini Peygamber Efendimiz'e (s.a.s.) bildirmiştir. Hz. Peygamber de (s.a.s.) nâzil olan âyetleri ahrufü's-seb'a ruhsatı çerçevesinde tilâvet ederek sahâbeye okutmuştur. Kur'an'ın, bu ruhsat doğrultusunda Resûlullah (s.a.s.) ile sahâbe tarafından okunmasıyla da kırâat farklılıkları oluşmuştur. Kırâat farklılıkları sahâbeden tabiîne, tabiünden itibaren de kırâat imamları ve râvileri aracılığıyla sahih senedle günümüze kadar intikal etmiştir. Kırâat farklılıkları tefsir, fıkıh, kelim ve Arapça gibi ilimlere ilham kaynağı olmuştur. Bunun neticesinde mananın genişlemesine imkân tanınması yönüyle de farklı bakış açılarına imkân tanımıştır. Kırâat farklılıklarının görüldüğü âyetlerden biri de Bakara Sûresi'nin 219. âyetidir. Çalışmamızda kırâatlerin tefsir ve fıkıh etkisi bağlamında söz konusu âyet ele alınmıştır. Bu amaçla çalışmada ilgili âyetteki fersî kırâat farklılıkları belirtilmiş, ilk dönemden günümüze tefsir kaynaklarında müfessirlerin görüşlerine yer verilmiş ve fikhî boyutuna da ayrıca değinilmiştir. Konu kaynak tarama, betimleme, açıklama ve karşılaştırma yöntemleri ile makalede sistematik bir düzlemde ele alınmıştır. Çalışma sonucunda söz konusu âyetteki kırâat farklılığının manaya zenginlik kattığı müşahede edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kırâat, Kur'an, Tefsir, Fıkıh, İçki, Kumar.

Makale Bilgileri

Değerlendirme İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

Geliş Tarihi 04.08.2024

Kabul Tarihi 26.09.2024

Yayın Tarihi 31.12.2024

Etik Beyan Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.

Benzerlik Taraması Yapıldı- intihal.net

Etik Bildirim artukluakademi@gmail.com

Çıkar Çatışması Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Lisans Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır

Dizinleme Bilgileri Dergi TrDizin, DOAJ, EBSCO, ERIH PLUS, Ulrich's ve ATLA'da taranmaktadır.

The Effect of Qiraat Variants on Tafsir and Fiqhical Inference in the Context of 2/al-Baqara: 219

Abdulhekim Ağırbaş | [0000-0003-3420-6747](tel:0000-0003-3420-6747) | ahakimag@hotmail.com

Assoc. Prof. Dr. | Çankırı Karatekin University | Faculty of Islamic Science |

Department of Qur'an Reading and Recitation Science

Çankırı | Türkiye

<https://ror.org/011y7xt38>

Citation: Ağırbaş, Abdulhekim. "The Effect of Qiraat Variants on Tafsir and Fiqhical Inference in the Context of 2/al-Baqara: 219", *Artuklu Akademi* 11/2 (Dec 2024), 452-475. <https://10.34247/artukluakademi.1528064>

Abstract: Allah revealed to Prophet Muhammad (pbuh) that the Qur'an was revealed according to the ahurf al-sab'aya (seven letters). The Prophet recited the revealed verses within the framework of the license of ahurf al-sab'a and had them read by the Companions. The recitation of the Qur'an by the Messenger of Allah and the Companions in accordance with this license led to differences in qiraat. The differences in Qiraat have been transmitted from the Companions to the Tabi'een, and from the Tabi'een to the present day through the Qiraat imams and their narrators with authentic scripts. The differences in Qiraat have also inspired sciences such as tafsir, fiqh, theology, Arabic theology, and as a result, it has enabled different perspectives in terms of enabling the expansion of the meaning. One of the verses in which there are differences in qiraat is verse 219 of Surat al-Baqarah. In our study, the verse in question is discussed in the context of the effect of the qiraat on tafsir and fiqh. For this purpose, the differences in related verse's al-farshî qiraat have been specified, the opinions of the commentators in the tafsir sources dating back to the early period to the present day have been included, and the jurisprudential dimension has also been touched upon. The subject is addressed in a systematic manner in the article through literature review, description, explanation and comparison methods. As a result of the study, it was observed that the difference of qiraat in the verse in question enlargens range of meaning.

453

Keywords: Qiraat, Qur'an, Tafsir, Fiqh, Alcohol, Gambling.

Article Information

Reviewers	Two external reviewers / Double-blind
Date of Submission	04.08.2024
Date of Acceptance	26.09.2024
Date of Publication	31.12.2024
Ethical Statement	Ethical principles were followed during the preparation of this study.
Plagiarism Checks	Done- intihal.net
Complaints	artukluakademi@gmail.com
Conflict of Interest	No conflict of interest declared
License	The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 license
Indexing Information	The journal is indexed in TrDizin, DOAJ, EBSCO, ERIH PLUS, Ulrich's and ATLA.

Giriş

Kur'ân-ı Kerîm, insanlara hidayet ve rahmet rehberi olarak Allah Teâlâ tarafından, Hz. Muhammed'e (s.a.s.) vahyedilen mu'ciz bir kelimedir. Bu kelamın dili de Hz. Peygamber'in (s.a.s.) içinde yaşadığı toplumun dili olan Arapçadır.¹ Kur'ân-ı Kerîm aynı zamanda belâgat açısından zengin Arap dilinin lehçe ve şive özelliklerini içermektedir. Fakat İslâm dinini kabul edenlerin tamamının, Arapça olan Kur'ân-ı Kerîm'i okuma ve içeriğindeki mesajı anlamadaki seviyelerinin de aynı düzeyde olmadığı bir hakikattir. Zira Mekke döneminde aynı dilin lehçe ve şivesini² kullanan Müslümanların bu ilâhî mesajı okuma ve anlamada sıkıntı yaşadığı pek söylenemese de Medine döneminde farklı lehçe ve şivelere sahip olan kabilelerden İslâm dinini kabul eden insanların Kur'ân-ı Kerîm'i okuyup anlamada zorluklar çektiği müşahade edilmektedir. Çünkü iman edenlerin çoğunluğunu yaşlı, kadın, çocuk ile ümmî olan bir toplum oluşturmaktaydı.³ Sahâbenin yaşamış olduğu bu zorluğun üstesinden gelebilmesi için Hz. Peygamber (s.a.s.), yüce Allah'tan kolaylık dilemiştir. Bunun üzerine Allah Teâlâ'nın "*Kur'an yedi harf üzere indirildi. Ondan kolayınıza geleni okuyunuz.*"⁴ şeklindeki vüs'at/genişlik ve ruhsat izni doğrultusunda Kur'an tilâvetinde bulunulmuştur.

Hz. Peygamber (s.a.s.) , yirmi üç yıllık bir sürede nâzil olan âyetleri bir taraftan sahabeye okumuş diğer taraftan vahiy kâtipleri aracılığıyla yazıya geçirmiştir.⁵ Yine bu dönemde bir taraftan Kur'an âyetlerinin tilâveti doğru bir şekilde öğrenilmeye ve öğretilmeye çalışılırken diğer taraftan da onun manasının anlaşılabilir şekilde yaşama geçirilmesi için gayret gösterilmiştir. Bu gayret ve çalışmalar; Rasûlullâh'ın vefatından sonra sahâbe aracılığıyla tabiîne, onlardan da tebe-i tabiîne nakledilerek zamanla kırâat, tefsir, fıkıh, kelim gibi ilim dalları halinde sistematik bir yapıya kavuşturulmuş ve günümüze kadar intikal etmiştir. Aynı şekilde Kur'an kelimelerinin farklı okunuşları ve bu farklılıkları nakledenlerine nispetle bildiren kırâat ilmi de⁶ Hz. Peygamber'e (s.a.s.) ulaşan sahih isnâd halkasıyla özellikle okuyucu ve öğreticiliğiyle temâyüz etmiş kırâat imamları aracılığıyla bizlere ulaştırılmıştır.

Kırâat farklılıkları, usûl⁷ ve ferşî farklılıklar olmak üzere iki kategoride değerlendirilmektedir. Kırâat farklılıklarının büyük bir çoğunluğu usûle dair farklılıklar olup bu

¹ bk. Yûsuf 12/2; er-Ra'd 13/37; en-Nahl 16/103; Tâhâ 20/113; eş-Şuarâ 26/195; ez-Zümer 39/28; Fussilet 41/3; eş-Şûrâ 42/7; ez-Zuhrûf 43/3.

² Dil, lehçe ve şive hakkında bk. İsmail b. Hammâd Cevherî, *es-Sihâh tâcü'l-lügâ ve sihâhi'l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdulğafur Attâr (Beyrut: Dâru'l-İlmi'l-Melâyîn, 1979), 1/339, 6/2194; Abduh er-Râcihî, *el-Lehecâtü'l-Arabiyye fî'l-kirâati'l-Kur'âniyye* (İskenderiyye: Dâru'l-Ma'rifeti'l-Câmi'iyye, 1996), 20-34; Abdurrahman Çetin, *Yedi Harf ve Kiraatlar* (İstanbul: Ensâr Neşriyat, 2010), 27-34; Kadir Örnek, *Usûl İhtilafları Bağlamında Kiraat Lehçe İlişkisi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2023), 11-18.

³ Ebû İsa Muhammed b. İsa Tirmizî, *el-Câmi'u's-sahîh/es-Sünen*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Daru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1998), "Kırâat", 11; Ebû Hâtim Muhammed el-Büstî İbn Hibbân, *Sahîhi İbn Hibbân* (Beyrut: Müessesetü'r Risale, 1988), 3/14.

⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, thk. Muhammed b. Zühreyr Nâsır (Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 1422), "Fedâilü'l-Kur'an", 5; Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: y.y., 1374-75/1955-56), "Salâtü'l-Müsâfirîn", 48; Tirmizî, *es-Sünen*, "Kırâat", 11; Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs İbn Mucâhid, *Kitâbü's-seb'a fî'l-kirâat*, thk. Şevki Dayf (Kahire: Dâru'l-Meârif, 1980), 5, 6.

⁵ Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, "Fedâilü'l-Kur'an", 4; Nureddîn Ali b. Bekr Heysemî, *Mecmaü'z-zevâid ve menbaü'l-fevâid* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbü'l-Arabî, ts.), 1/152; Bedreddin Muhammed b. Abdullah Zerkeşî, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'an*, thk. Ebû'l-Fadl ed-Dimyâtî (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2006), 1/170.

⁶ Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-mukriin ve mürsüdü't-tâlibîn*, thk. Abdulhayy el-Fermâvî (Kahire: Mektebetü Cumhuriyeti Mısır, 1977), 61; Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Ebû Bekr Kastallânî, *Letâifü'l-işârât li-fünunî'l-kirâat* (Medine: Melik Fehd Mushaf Matbaası, 2012), 1/355; Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed b. Abdilgani el-Bennâ Dimyâtî, *İthâfu fudelâi'l-beşer fî'l-kirâati'l-arbeate aşer*, thk. Enes Mühre (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2011), 7.

⁷ Sözlükte "dayanak, temel, esas, kök" gibi anlamlara gelen usûl, kırâat ilmi açısından ise birbirine benzeyen cüz'iyâtın tamamının toplandığı ya da sınıflandırıldığı genel kurallar bütünüdür. bk. Ali Muhammed Dabba', *el-İdâe fî beyâni usûli'l-kirâe* (Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, 1999), 10; Abdulkayyûm b. Abdulğafur Sindî, *Safahât fî ulûmi'l-kirâat* (Mekke: Mektebetü'l-İmdâdî'l-Âlemî, 2016), 21, 22; Yaşar Akaslan, "Kırâat İlmi Sistematüğinde Usûl Kavramları", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43 (2017), 219; Abdulhekim Ağırbaş, *Kırâat Eğitim-Öğretim Geleneği ve Günümüzdeki Uygulamalar* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık, 2022), 24.

da dil, lehçe, şive ve ağızla ilgili hususlardır. Kırâat ilminde usûl konuları içerisinde “med, sıla,⁸ feth, taklîl/beyne-beyne, imâle,⁹ iskân,¹⁰ revm,¹¹ işmâm,¹² ihtilâs,¹³ sekt,¹⁴ tahfif, teşdid, idğâm, izhâr, ibdâl, nakil, iskât, hazf, terkîk, tağlîz, tefhîm,¹⁵ teshîl vb.” konular ile Kur’an tilavetindeki tecvîd uygulamaları yer alır.¹⁶ Usulle ilgili bu ihtilaflar daha çok telaffuzu ilgilendirip manayı etkilemediği¹⁷ için araştırmamızdaki âyette bu farklılıklara değinilmeyecektir. Ferş-i hurûfla ilgili farklılıklar da¹⁸ manayı bazen etkilemektedir. Bu farklılıklar; âyetlerin tefsiri ile çeşitli hükümlerin istinbatına,¹⁹ birbirine zıtlık ve çelişik olmayan manaların ortaya çıkmasına katkıda bulunmaktadır. Bu durum her dönemde Kur’an ilimleri ile meşgul olanların farklı bakış açılarıyla daha geniş anlamlar elde etmesine, ilâhî hazine ve sofradan daha fazla faydalanmasına imkân vermektedir. Kırâat-tefsir ilişkisi hususunda yapılan çalışmalarda konu hakkında malumata yer

- ⁸ Sıla sözlükte “eklemek, bitiştirmek, ulaştırmak, arttırmak” anlamında olup kırâatte ise vasl durumundaki cemî müzekker gâib ve muhabab mim’lerin, zamme hareke ile bir elif miktarı uzatılarak okunmasıdır. Ayrıca müfred gâib ه , ه , ه zamirinin harekesine uygun bir harekeyle uzatılarak okunmasına da sıla denir. bk. Cevherî, *es-Sihâh*, 5/1842; İbn Mücâhid, *Kitâbü’s-seb’a*, 108; Hâmid b. Abdülfettâh Pâluvi, *Zübdetü’l-irfân* (İstanbul: Âsitâne Yayınları, ts), 7, 8, 10; Muhammed Emin Efendi, *Umdetü’l-hullân fi izâh-i zübdetü’l-irfân* (İstanbul: Asitâne Yayınları, ts), 15, 18, 20, 23; Ağırbaş, *Kırâat*, 205-209.
- ⁹ İbn Mücâhid, *Kitâbü’s-seb’a*, 141, 688-689; Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l-kırâati’l-aşr*, thk. Ali Muhammed Debbâ’ (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, ts.), 2/29-30; Abdurrahman b. İsmâil b. İbrâhîm el-Makdisî Ebû Şâme, *İbrâzî’l-meânî min hirzi’l-emânî fi kırâati’l-seb’a*, thk. İbrahim Atve İvaz (Kahire: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1981), 177-178, 203-204; Dimyâtî, *İthâf*, 102; Dabba’, *el-İdâe fi beyâni usûli’l-kirâe*, 28; İbrahim b. Said Devserî, *Muhtasarü’l-ibârât li mu’cemi mustalahâti’l-kirâât* (Riyad: Dâru’l-Hadâre, 2008), 31-32, 48-49, 85; Ağırbaş, *Kırâat*, 303-326; Süleyman Yıldız, *Kur’an Kiraatında İmâle -Arap Lehçeleriyle İlişkisi Bağlamında Bir İnceleme-* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2023), 43-85.
- ¹⁰ Lügatte “yerleşmek, dinmek, sabit kalmak, susmak, sessizleşmek” gibi manalara gelen iskân terim olarak; harfi fetha, zamme, kesra hareketen ve hareke benzerinden (revm, ihtilâs) uzaklaştırmaktır. bk. Cevherî, *es-Sihâh*, “skn”, 2136; İbn Mücâhid, *Kitâbü’s-seb’a*, 157; Ebû Amr Osmân b. Saïd Dâni, *et-Teyisr fi’l-kırâati’l-seb’a*, thk. Hâtîm Sâlihü’l-d-Dâmin (Kahire: Mektebetü’s-Sahâbe, 2008), 199; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/120-121; Abdülfettâh Seyyid Acmi Mersafi, *Hidâyetü’l-karî ilâ tecvîdi kelâmi’l-bârî* (Medine: Mektebetü Taybe, ts.), 2/509; Nihat Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstilahları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 2018), 93; Abdulhekim Ağırbaş, *Kırâat İlminde İskân, İhtilâs, Revm ve İşmâm Olgusu*, ed. Mehmet Ünal (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2023), 55-63.
- ¹¹ Revm sözlükte “istemek, talep etmek” manasında olup istilahta, vakf halindeki kesra ve zamme harekeyi hafif bir sesle belirtmeyi istemektir. bk. Cevherî, *es-Sihâh*, “rvm” 1938, 1939; Dâni, *et-Teyisr*, 199-200; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*; Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf İbnü’l-Cezerî, *et-Temhîd fi ilmi’t-tecvîd*, thk. Çânim Kaddûri Hamed (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2001), 83; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/121; Ağırbaş, *Kırâat İlminde İskân, İhtilâs, Revm ve İşmâm Olgusu*, 79-85.
- ¹² Lügatte “bir şeyi koklamak, koklatmak” anlamında olan işmâm, kırâat terimi olarak sükûndan sonra dudakları zamme harekeye işaret etmek üzere ileriye doğru büzmek olarak tarif edilmektedir. bk. Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbü’l-Ayn*, thk. Abdulhamid Henedâvî (Beyrut: Dâru Kutübî’l-İlmiyye, 2003), 2/357; Ebû Bişr Amr b. Osman b. Kanber Sibeveyh, *Kitâb-u Sibeveyh*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetü’l-Hancı, 1982), 4/168; Ebû Amr Osmân b. Saïd Dâni, *Câmiu’l-beyân fi’l-kırâati’l-seb’a’l-meşhûre* (Ankara: TDV Yayınları, 1999), 1/435; İbnü’l-Cezerî, *et-Temhîd*, 73; Muhammed b. Ebî Bekr Meraşî, *Cühdü’l-mukill (Şaçaklızâde)*, thk. Sâlim Kaddûri Hamed (Amman: Dâr’u Ammâr, 2008), 278; Ağırbaş, *Kırâat İlminde İskân, İhtilâs, Revm ve İşmâm Olgusu*, 87-114.
- ¹³ İhtilâs sözlükte “gizlice aşırarak, çabucak kapmak, hızlıca hareket etmek” gibi anlamlarda olup kırâat istilahında ise vasl halindeki her üç hareketin (zamme, fetha, kesra) üçte birlik kısmının giderilip üçte ikilik kısmının hızlıca telaffuz edilmesiyle icra edilen okuyuş olarak tarif edilmektedir. bk. Sibeveyh, *Kitâb-u Sibeveyh*, 4/202; İbn Mücâhid, *Kitâbü’s-seb’a*, 154, 155; Ebû Amr Osmân b. Saïd ed-Dâni, *Urcûzetü’l-münebbihe*, thk. Muhammed b. Mückân el-Cezâiri (Riyad: Dâru’l-Muğni, 1999), 211; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/126; Yavuz Fırat, *Tecvîd ve Kiraat İlmi Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Çelik Yayınevi, 2018), 22; Ağırbaş, *Kırâat İlminde İskân, İhtilâs, Revm ve İşmâm Olgusu*, 65-77.
- ¹⁴ Sekt lügatte “susmak, konuşmamak, sesi kesmek” gibi anlamlarda olup istilahta ise “okuma esnasında nefes almaksızın vakf süresinden daha az bir süre sesi kesmek” tarif edilmektedir. Konu hakkında geniş bilgi için bk. Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredâtü elfâzi’l-Kur’ân*, thk. Safvân Adnân Davûdî (Dimeşk: Daru’l-Kalem, 2009), 416; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/240; Mersafi, *Hidâyetü’l-karî ilâ tecvîdi kelâmi’l-bârî*, 407; İbrahim b. Said Devserî, *Muhtasarü’l-ibârât li mu’cemi mustalahâti’l-kirâât*, 71; İsmail Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Faziletleri ve Okunma Kâideleri* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2007), 345; Recep Koyuncu, *Teoriden Pratiğe Vakf ve İbtidâ* (Konya: Haciveyisade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2022), 55-99. İdris Yiğit, *Vakf İbtidânın Tefsire Etkisi* (Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020), 31-56.
- ¹⁵ bk. Ağırbaş, *Kırâat*, 326-334.
- ¹⁶ Ebû Şâme, *İbrâzî’l-meânî*, 319; Şa’bân Muhammed İsmâil, *el-Medhâl ilâ ilmi’l-kirâât* (Mekke: Mektebetü Sâlim, 2003), 32; Ağırbaş, *Kırâat*, 24.
- ¹⁷ bk. Mehmet Dağ, *Geleneksel Kiraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2011), 57-64; Mehmet Ünal, *Kur’ân’ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü* (İstanbul: Haciveyisade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2019), 20.
- ¹⁸ Ferş sözlükte “yayma, açma, serme” vb. anlamlara gelmektedir. Kırâat terimi olarak okunmasında farklılık olan ancak bunlar üzerinde kıyas yapılamayan vücûhatlar ferş olarak tanımlanmaktadır. Bunlar sahih nakille aktarılan daha çok harf, kelime, cümle yapısındaki farklılıklar olup sürelerde dağınık bir şekilde yer alır. Sindî, *Safahât fi ulûmi’l-kirâât*, 22; Şa’bân Muhammed İsmâil, *el-Medhâl ilâ ilmi’l-kirâât*, 32.
- ¹⁹ bk. Hacı Önen, “Kiraatların Fikhî Hükümlere Etkisi”, *Dicle İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/12 (2013), 3, 10-20; Yusuf Ziya Kurtuluş, *Ahkâm Tefsirlerinde Kırâat Farklılıkları* (Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023), 42-45.

verildiği için²⁰ araştırmamızın hacmini arttırmaması amacıyla kırâat farklılığıyla ilgili söz konusu hususlara burada ayrıca değinilmeyecektir. Çalışmamızda kırâat farklılıkları, Bakara 2/219 âyeti özelinde ele alınacaktır.

Yapmış olduğumuz literatür taramasında Bakara 2/219 âyeti özelinde kırâat farklılıklarının anlam-ahkâm ilişkisi ile alakalı müstakil çalışmaya rastlamamış olmamız da bizi bu araştırmaya sevk etmektedir. Ayrıca araştırmamızda kırâat ilminin tefsir, fıkıh, Arapça gibi ilimlerle olan ilişkisini disiplinlerarası çalışma bağlamında yansıtmakla da kırâat alanına katkı sunmak hedeflenmektedir. Bu amaçla ilgili âyet özelinde kırâat farklılıklarının tefsire ve fikhî istinbâtına etkisi, kırâat tevcihinde bulunan muteber kırâat eserleri ile ahkâm tefsirleri çerçevesinde kaynak tarama, karşılaştırma yöntemleriyle ele alınacaktır. Ayrıca fikhî ve sosyal açıdan alanla ilgili yapılan çalışmalardan da istifade edilmek suretiyle içki, kumarın birey ve toplumun yaşamına olan etkisine bir nebze de olsa değinilecektir. Çalışmamızı muhtasar kılma adına kırâat ile ilgili terimler etraflıca izah edilmeyerek bu terimlerin açıklanması noktasında dipnotta ilgili çalışmalara yönlendirme yapılacaktır.

1. Bakara 219. Âyetteki Ferşî Kırâat Farklılıkları ve Arap Dili Açısından Tevcihi

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنْفَعٌ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ, âyeti meâlen “Sana içki ve kumardan soruyorlar? De ki: Her ikisinde insanlar için büyük günah (çokça günah) ve bazı faydalar vardır. O ikisindeki günah faydasından daha büyüktür. Ve sana neyi infak edeceklerini de soruyorlar? De ki: Fazlalık olanı (infak edecekler.) Düşünüp tefekkür etmeniz için Allah âyetlerini sizlere böyle açıklıyor.”²¹

Bu âyette “إِثْمٌ كَبِيرٌ” ve “الْعَفْوَ” kelimelerinde olmak üzere iki ferşî kırâat farklılığı söz konusudur. Kırâat âlimleri eserlerinde bu farklılıkları zikretmiş ve bazıları da bunların gerekçelerini açıklamışlardır. Aşağıdaki başlıkta ilgili kelimeleri hangi kırâat imamının nasıl okuduğu ve bunun tevcihi kırâat eserleri eşliğinde ele alınacaktır.

1.1. إِثْمٌ كَبِيرٌ – إِثْمٌ كَثِيرٌ Kelimesindeki Kırâat Farklılığı ve Arap Dili Açısından Tevcihi

Muhammed b. Cerîr et-Taberî (öl. 310/922), İbn Mücâhid’in (öl. 324/936) seb’a sistematiğinin henüz ön plana çıkıp yaygın hale gelmediği dönemde bu âyetin tefsirinde, emsâr kurrâsı²² olarak zikrettiği kırâatçilerden Medinelilerin çoğunun, Kûfe ve Basralıların ise bir kısmının buradaki إِثْمٌ kelimesinden sonra كَبِيرٌ olarak içki ve kumarın günahların büyüğü manasında tilâvet ettiklerini belirtmektedir. O, diğer kırâatlerdeki إِثْمٌ كَثِيرٌ şeklindeki okuyuşu ise içki ve kumarın günahların birçoğunu oluşturduğu yaklaşımına dayandırmaktadır. İkinci kırâate göre burada إِثْمٌ kelimesi, إِثْمٌ (günahın çoğulu)²³ anlamında kullanılmaktadır. Bu durumda âyette

²⁰ Kırâatların Tefsire etkisi hakkında bk. Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr Taberî, *Câmiu’l-beyân an te’vîli âyi’l-Kur’an*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki (Kahire: Dâru Hicr, 2001); Cârullah Ebi’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki gevâmidî’t-tenzil ve uyûni’l-ekâvîl fi vücihi’t-te’vîl*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed Muavvid (Riyad: Mektebetü’l-Ubeyd, 1998); Fahrüddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin Râzî, *Mefâtihü’l-ğayb* (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1981); Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr Kurtubî, *el-Câmiü li ahkâmi’l-Kur’an*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2006); Muhammed b. Yûsuf Ebû Hayyân el-Endülüsî, *el-Bahru’l-muhîd*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed Murid (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1993); Abdurrahman Çetin, *Kırâatların Tefsire Etkisi* (İstanbul: Mert Kardeşler Matbaası, 2001); İsmail Karaçam, *Kırâat İlminin Kur’ân Tefsirindeki Yeri* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2013); Ünal, *Kur’ân’ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, 160-180.

²¹ el-Bakara 2/219.

²² Yunus Yalçın, *Ahkâm Âyetleri Bağlamında Fıkıh-Kırâat İlişkisi* (Ankara: Sonçağ Akademi, 2023), 54-56.

²³ Cevherî, *es-Sihâh*, 5/1857.

içki içme ve kumar oynama eylemi, günahlarının çokluğu ile ifade edilmektedir. Taberî, her iki kırâatı doğru ve sahih bulmakla birlikte kendisi ب harfi ile olan كَيِّر'ünü tercih ettiğini/ihtiyârda bulunduğunu belirtmektedir. Bunun tevcihini ise âyetin devamındaki وَائْتُمُّهَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهَا kelimesini bütün kırâat imamlarının ب/bâ ile okumalarının, âyette ilk geçen اِثْمُ kelimesinin büyüklüğüne delalet etmesi vechiyle yapmaktadır. “Zira buradaki çokluk sayıdadır. Şayet bununla çokluk ifade edilmiş olsaydı bu durumda âyet وَائْتُمُّهَا أَكْثَرُ مِنْ نَفْعِهَا şeklinde kırâat edilebilirdi.”²⁴ şeklinde izah etmektedir.

İbn Mücâhid *Kitâbü's-seb'a* adlı eserinde Hamza (öl. 156/772) ve Kisâî'nin (öl. 189/804) فِيهَا şeklinde, diğer seb'a kırâat imamlarından Nâfî' (öl. 169/785), İbn Kesîr (öl. 120/737), Ebû Amr (öl. 154/770), İbn Âmir (öl. 118/736) ve Âsım'ın (öl. 127/744) ise اِثْمُ كَيِّر olarak okuduğunu belirtir.²⁵ İbn Mücâhid'in seb'a tasnifinden sonra sahih kırâatlar arasında yer alan aşere kırâat imamlarından Ebû Ca'fer (öl. 130/747), Ya'kûb (öl. 205820) ve Halefü'l-Âşir (öl. 229/843) de اِثْمُ كَيِّر şeklinde tilâvet etmektedir.²⁶

İbn Mücâhid'in talebesi İbn Hâleveyh (öl. 370/980) burada كَيِّر olarak okuyanların hüccetlerinin âyetin devamında وَائْتُمُّهَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهَا şeklinde yer alması olduğunu ifade eder. كَيِّر şeklinde okuyanların ihticâcının ise buradaki lafızda içki, kumar olarak zikredilenlerin sayıca çokluğuna değinilmesi, Kur'an'da geçen “وَلَا أَدْنَىٰ مِنْ ذَٰلِكَ وَلَا أَكْثَرُ/bundan az veya çok olsunlar”²⁷ âyetinde de görüleceği üzere أَكْبَر değil de أَكْثَر şeklindeki ث ile kırâat edilmesi olarak bildirir. Yine İbn Hâleveyh ve İbn Zencele (öl. IV-V h.) ilgili âyetteki الْعَفْوُ kelimesini ref' ile okuyanların مَا ذَا'yı, مَا edatından ayırarak bunu الْمَالِ الَّذِي يُنْفِقُونَ gibi “مَا الَّذِي يُنْفِقُونَ/infak ettikleri nedir?” sorusuna verilen cevabın “الَّذِي يُنْفِقُونَ/infak edilen”, “الْعَفْوُ” olduğu ve bunun da mübtedânın haberi olması durumuyla izah etmektedir. Nasb olarak “الْعَفْوُ” şeklinde kırâat edenlerin hücceti ise مَا ذَا'yı bir tek kelime olarak değerlendirmeleri halinde “مَا ذَا يُنْفِقُونَ/onların infak ettikleri nedir?” sorusuna mansûb konumundaki الْعَفْوُ mef'ûlu ile verilen cevaptır.²⁸ Şayet مَا ile ذَا'nın kelimedede birlikte yer alabilmesi mümkün olmasına karşılık مَنْ edatının ذَا ile kullanılmamasının sebebi sorulacaksa; bunun nedeni genellikle مَا'nın akıllı varlıklara getirilebilmesi, akılsız varlıklara getirilememesidir. Zira ذَا, şüphe ve geneli ifade eden kavramlar için kullanılır. Şayet özel olarak مَنْ edatı akıllı varlıklar için kullanılacaksa belirtilen bu gerekçe nedeniyle ذَا ile birlikte kullanılması da uygun olmayacaktır.²⁹ İbn Hâleveyh'in bu açıklamalarla ilgili âyetteki kırâat farklılıklarını hüccetlendirdiğini müşahede etmekteyiz.

İbn Zencele ve Mekki b. Ebî Tâlib (öl. 437/1045), Hamza ve Kisâî'nin اِثْمُ كَيِّر şeklinde ث ile kırâat ettiklerini belirtir. Âyette zikredilen içkiyle ilgili olarak; kargaşa, taşkınlık, sövme, düşmanlık, kalleşlik gibi kötü hasletlere sebebiyet vermesinin yanı sıra farz olan ibadetleri yerine

²⁴ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 3/678, 679.

²⁵ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 182.

²⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/228; Kastallânî, *Letâifü'l-işârât*, 4/1569; Pâluvî, *Zübdetü'l-irfân*, 34; Dimyâtî, *İthâf*, 203.

²⁷ el-Mücâdele 58/7.

²⁸ Ebû Zür'a Abdurrahman b. Muhammed İbn Zencele, *Hüccetü'l-kırâat*, thk. Saïd Afgânî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1997), 133, 134.

²⁹ Ebû Abdillâh el-Hüseyn b. Ahmed İbn Hâleveyh, *el-Hüccet fi'l-kırâati's-seb'a*, thk. Abdülâl Sâlim Mekrem (Beyrut: Dâru's-Şurûk, 1979), 96.

getirme ve Allah'ı anarak O'nu hatırlamada dahi gevşeklik oluşturması yönleriyle çokça günahı barındırmasının mananın çokluğuna delaleti, onların kıraatlerinin hücceti olduğunu söyler. Ayrıca âyetin devamındaki insanlar için faydalarının çokluğu ifadesinin de günahların çokluğu tabiriyle uyumlu olması ve cem'in kesretle vasıflandırılması gerektiğini anımsatır. Günahın çoklukla vasıflandırılması, büyüklükle nitelendirilmesinden daha kapsamlıdır. Ayrıca günahın çokluğunun, günahın büyüklüğünden daha uygun mana ortaya çıkaracağını da söyler ve bunu "وَادْعُوا ثُبُورًا كَثِيرًا/defalarca yok olmak için yalvarın!"³⁰ ve "ادْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا/Allah'ı çokça zikredin (anın)"³¹ âyetleriyle örnekendirir.³² Devamında "وَإِنَّمْهُمَا أَكْبَرُ" şeklindeki ب ile olması ise buradaki ikinci إِنَّمُ كَثِيرٌ/günah tekil olduğu için manaya daha muvafık olmaktadır. Ancak birinci إِنَّمُ كَثِيرٌ kelimesindeki günah, أَثَامٌ yani günahlar manasında olduğundan ث ile okunması daha uygun iken ikicisinde ise إِنَّمُ/günah tekil olması yönüyle ب ile okunması daha uygun düşmektedir. Aynı şekilde kurrâ da icmâ ile وَإِنَّمْهُمَا أَكْبَرُ kelimesini ب ile okumaktadır. Yine çokluk manasının, büyük olma (العُظْم) ve çok olma (الكثرة) anlamına kapsayıcılığı vardır. Ancak büyük olma (العُظْم), çok olma (الكثرة) manasını kapsamadığı için Arapçada "her çok olan büyüktür" denildiği halde "her büyük olan çoktur" ifadesi kullanılmaz. Bu nedenle Hamza ve Kisâf'nin إِنَّمُ كَثِيرٌ şeklindeki kırâati, çok olma (الكثرة) ile büyük olma (الكبر) anlamlarını kapsadığı için daha genel bir mana ifade etmektedir."³³

Diğer kırâat imamlarının ب ile إِنَّمُ كَثِيرٌ olarak okumaları ise buradaki büyüklükten (الكبر) kastın "العُظْم" olduğu yani "فِيهِمَا إِنَّمُ عَظِيمٌ/ikisinde büyük günah vardır" anlamına geldiği içindir. "Çünkü içki içmek büyük günahlar arasında yer alır. Nasıl ki Allah Teâlâ "إِنَّ الشَّرْكَ لَظُلْمٌ إِنَّ الشَّرْكَ لَظُلْمٌ /şüphesiz ki şirk (Allah'a ortak koşmak) çok büyük bir haksızlıktır."³⁴ âyetinde şirkin büyük olmasını "العُظْم" olarak zikrettiyse içkinin içilmesi de büyük günah olduğuna göre bu âyette de إِنَّمُ كَثِيرٌ olması uygun olmaktadır. Zira الكبر ve العُظْم birbirinin aynıdır. Çokluğun (كثير) zıddı, azlıktır (قليل). Büyüğün (كبير) zıddı da küçüktür (صغير). Aynı şekilde إِنَّمُ/günah "فَقَدْ افْتَرَىٰ إِثْمًا" /büyük bir günah işleyerek iftira etmiş olur"³⁵ âyetinde görüleceği üzere büyüklük (الكبر), "العُظْم" manasında kullanılmıştır. Âyetin devamının وَإِنَّمْهُمَا أَكْبَرُ olarak zikredilmesi de bu durumu teyit etmektedir."³⁶

Müfessirlerden Zemâşerî (öl. 538/1144), ilgili bölümün إِنَّمُ كَثِيرٌ şeklinde ث ile de okunduğundan ve Übey b. Ka'b'ın (öl. 33/654) "وَإِنَّمْهُمَا أَقْرَبُ" şeklindeki kıraatinden bahsederek bu şekildeki kırâatin günahın çokluğu ile içki içen ve kumar oynayanların söz konusu iki şey sebebiyle birçok yönden günah işlemelerinin söz konusu olabileceğini ifade etmektedir.³⁷

³⁰ el-Furkân 25/14.

³¹ el-Ahzâb 33/41.

³² İbn Zencele, *Hüccetü'l-kırâat*, 133; İbn Ebî Muhammed el-Kaysî Ebû Tâlib el-Mekkî, *el-Keşf an vüçûhi'l-kırâati's-seb'a ve ilelihâ ve hiccâiha*, thk. Muhyiddin Ramazan (Beirut: Müssetü'r-Risâle, 1997), 291.

³³ Ebû Tâlib el-Mekkî, *el-Keşf*, 1/291.

³⁴ Lokmân 31/13.

³⁵ en-Nisâ 4/48.

³⁶ Ebû Tâlib el-Mekkî, *el-Keşf*, 1/291, 292.

³⁷ Zemâşerî, *el-Keşşâf*, 1/429.

Râzî (öl. 606/1210), كَثِيرٌ şeklinde Hamza ve Kisâî'nin okumalarını âyette zikredilen içki ve kumardaki günahların birçoğunun tâdad edildiğini ve tek tek belirtilmiş olmasıyla hüccetlendirdiklerini belirtmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber'in (s.a.s.) içkiyle ilgili olarak on grup insanı lanetlemiş (içki yapmak için meyveyi sıkıp ve sıkıran, içkiyi içen, taşıyan, taşıtan, dağıtan, satan, parasını yiyen, satın alan ile aldırır)³⁸ olması da bunlardaki günahın çokluğunun işareti. Âyette her ikisinin fayda ve günahının çokluğu zikredildiğine göre âyetin takdiri " اِنَّكُمْ كَثِيرٌ وَمَنْفَعٌ /onda birçok zararlar ve birçok faydalar vardır"³⁹ şeklinde olmaktadır. Diğer kırâat imamlarının okuyuşundaki hüccet ise, bir günahın ne kadar büyük olduğu كَثِيرٌ kelimesi yerine كَبِيرٌ lafzını kullanma şeklinde olduğunu ifade etmektedir. Çünkü Kur'an'da " كَبَائِرَ الْاِثْمِ /büyük günahlar",⁴⁰ " كَبَائِرَ مَا نَنْهَوْنَ عَنْهُ" /yasaklanan günahların büyükleri",⁴¹ " اِنَّهُ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا" /zira o büyük bir günahtır"⁴² âyetlerinde görüldüğü üzere كَبِيرٌ ve türevleri şeklinde gelmektedir." Yine kırâat imamlarının âyetin devamını ittifakla وَ اِنَّهُمْ اَكْبَرُ şeklinde okumaları da bu durumu teyit etmektedir.⁴³ Râzî'nin tefsirinde, kırâat farklılıklarını râvîleriye birlikte zikredip söz konusu farklılıkları da ilmi, aklî izahlarla ortaya koymaya çalıştığı ve bazen kendi tercihini de belirttiği müşahede edilebilmektedir.⁴⁴ Râzî'nin bu âyetteki kırâat farklılığıyla ilgili hüccetlendirmede Mekkî b. Ebî Tâlib'ten istifade ederek bu açıklamalarda bulunduğunu söyleyebiliriz.⁴⁵

Bu âyetteki kırâat farklılığıyla ilgili olarak Abulganî ed-Dimyâtî (öl. 1117/1705) İthâf'ta seb'a 459 kırâatından Hamza ve Kisâî'nin yanı sıra şâz kırâat imamlarından A'meş'in (öl. 148/765) de onlara muvafakat ederek اِنَّكُمْ كَثِيرٌ şeklinde ث ile kırâat ettiklerini belirtir. Buna göre buradaki günahların çokluğundan kasıt, içki içenler ve kumar oynayanların çokluğudur. Diğer imamların كَبِيرٌ okuyuşunu ise bunların büyük günah oluşuna dayandırmaktadır.⁴⁶ Ebû Bekr el-Kastallânî (öl. 923/1517) ise Letâifü'l-İşârât'ta Hamza ve Kisâî'nin اِنَّكُمْ كَثِيرٌ şeklindeki ث ile kırâatini, içki ve kumardaki günahın çokluğu ile izah etmektedir. Çünkü bunların her biri cezanın kat kat olmasına sebebiyet vermekte, içki içilmesiyle kötü söz ve çirkin davranışlara yol açması yönüyle de günahın çokluğu ifade edilmiş olmaktadır. Aynı şekilde günah kavramı, faydanın karşılığı olarak kullanıldığı için bunun da çokluk bildirilmesi gerekir. Buna karşılık diğer kırâat imamlarının كَبِيرٌ şeklindeki ب ile okumaları ise lafza muvafık olması yönüyle uygundur. Çünkü büyük günah كَبَائِرُ kavramının zıddı da küçük günah الصَّغَائِرُ şeklinde zikredilmektedir.⁴⁷ Bu izahlarda görüleceği üzere âyetin bu kısmındaki kırâat farklılığının hüccetlendirilmesinde Kur'an-ı Kerim'deki diğer âyetlerden örnek sunma ve Arap dilinin gramer özelliklerinden yararlanılması söz konusudur.

³⁸ Tirmizî, *es-Sünen*, "Buyû", 58; Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni İbn Mâce, "*es-Sünen*", thk. Şuayb el-Arnaûd (Beyrut: Daru Risâleti'l-Âlemiyye, 2008), "Eşribe", 6.

³⁹ el-Bakara 2/219.

⁴⁰ en-Necm 53/32.

⁴¹ en-Nisâ 4/31.

⁴² en-Nisâ 4 /2.

⁴³ Râzî, *Mefâtihü'l-ğayb*, 6/50.

⁴⁴ Karaçam, *Kıraat İlminin Kur'an Tefsirindeki Yeri*, 136, 137.

⁴⁵ bk. Ebû Tâlib el-Mekkî, *el-Keşf*, 291, 292.

⁴⁶ Dimyâtî, *İthâf*, 203.

⁴⁷ Kastallânî, *Letâifü'l-İşârât*, 4/1569, 1570.

1.2. الْعَفْوُ-الْعَفْوُ Kelimesindeki Kırâat Farklılığı ve Arap Dili Açısından Tevcihi

الْعَفْوُ kelimesindeki kırâat farklılığıyla ilgili olarak Taberî; Hicaz, Haremeyn (Medine, Nâfi'; Mekke, İbn Kesîr) ile Kûfe kırâat imamlarının çoğunluğu الْعَفْوُ'yi nasb ile; bazı Basralı (Ebû Amr) kırâatçiler de الْعَفْوُ şeklinde ref' ile okuduklarını bildirmektedir. Nasb olarak okuyanlar مَاذَا kelimesini bir harf kılarak sonrasında يُنْفِقُونَ nasb edildiğinde mana şu şekilde olur: "Sana hangi şeyi infak edeceklerini sorarlar?" Sorunun cevabı ise ref' kırâatına göre مَا'yı, ذَا'ya sıla ederek الْعَفْوُ kelimesini zamme ile okuduklarında anlam: İnfak edilen nedir? Sorusuna cevap: İnfak edilen الْعَفْوُ şeklindeki kelime haber olduğu için merfudur.⁴⁸ Bu sorulara verilen cevap infak kelimesi olup ancak bundan vâcip olan (zekât) veya nafile (sadaka) mı kast edildiği hususunda âlimler ihtilaf etmişlerdir.⁴⁹ Konuyla ilgili görüşler müstakil başlık halinde belirtileceği için kırâat farklılığının tevcihi kısmında zikredilmeyecektir. Taberî her iki kırâatin de sahih olduğunu ifade ettikten sonra hoşuna giden kırâatin ise çoğunluğun nasb ile olan kırâati olduğunu, bunu da الْعَفْوُ tilâvetinin bilinen ve şöhet bulmasından dolayı tercih ettiğini belirtir.⁵⁰

İbn Mücâhid الْعَفْوُ ve الْعَفْوُ şeklinde و/vâv) harfinin fethalı ve zammeli okunuşunda kırâat farklılığı olduğu, seb'a imamlarından Ebû Amr'ın zammeli الْعَفْوُ şeklinde و/vâv harfini zammeli okuduğunu, Nâfi', İbn Kesîr, İbn Âmir, Âsım, Hamza, Kisâî'nin ise الْعَفْوُ şeklinde و'ın fethasıyla kırâat ettiklerini nakleder. Ayrıca İbn Âmir'in bazı tariklerinden nasb ile الْعَفْوُ olarak okuduğu rivâyetini de bildirir.⁵¹ Aşere kırâat imamlarından Ebû Ca'fer, Ya'kûb ve Halefü'l-Âşir ise الْعَفْوُ şeklinde و'ın fethasıyla kırâat etmektedir.⁵² ed-Dimyâti de *İthâf*'ta Ebû Amr'ın الْعَفْوُ şeklindeki okuyuşuna şâz kırâat imamlarından Yezidî'nin (öl. 202/817) muvafakat ettiğini diğer kırâatlerin ise الْعَفْوُ şeklinde mansûb olduğunu aktarmaktadır.⁵³

Râzî, Ebû Amr'ın الْعَفْوُ şeklindeki و harfinin zammeli kırâat edilmesini, مَاذَا ifadesindeki الذی الَّذِي olarak değerlendirerek "يُنْفِقُونَ"⁵⁴ lafzını da onun sılası olarak kabul etmeleri halinde, مَا الَّذِي يُنْفِقُونَ sorusuna cevap olarak: "هُوَ الْعَفْوُ/و, fazla olandır" manasının ortaya çıkacağını zikreder. الْعَفْوُ şeklinde fethalı okuyanlara göre ise âyetin takdiri "مَا يُنْفِقُونَ" neyi infak etsinler?" sorusunun cevabı hazfedilmiş bir emrin mef'ûlü olarak "عَفْوٌ/يُنْفِقُونَ الْعَفْوُ (fazlalığı) infak ederler" şeklinde bir anlam ortaya çıktığını belirterek bunu hüccetlendirmektedir.⁵⁵

Bu âyetteki kırâat farklılığıyla ilgili olarak Muhammed b. Yûsuf b. Ali el-Endülüsî'nin (öl. 745/1344) de belirttiği gibi her iki kırâatin de Yüce Allah'ın kelamı olduğunu, bu nedenle birinin diğerinden üstün olmadığını da belirtmek gerekir.⁵⁶ Zira bu kırâatler; sahih sened, ihtimalen de olsa resm-i Osmanî'ye muvafakat ve bir yönüyle dahi olsa Arapça dil gramerine uyma şartlarını

⁴⁸ Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân ve i'râbiüh*, thk. Abdulcelîl Abduh Şelebî (Beyrut: Alemü'l-Kütüb, 1988), 1/293.

⁴⁹ Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Abdulkadir Atâ (Beyrut: Dâru'l Kutubi'l-İlmiyye, 2003), 1/214.

⁵⁰ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 3/696.

⁵¹ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 182.

⁵² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/227; Kastallânî, *Letâifü'l-işârât*, 4/1570; Pâluvî, *Zübdetü'l-irfân*, 34.

⁵³ Dimyâti, *İthâf*, 203.

⁵⁴ "İnfak edecekleri nedir?"

⁵⁵ Râzî, *Mefâtihi'l-ğayb*, 6/52.

⁵⁶ Ebû Hayyân el-Endülüsî, *el-Bahru'l-muhîd*, 2/167.

ihtiva etmesi⁵⁷ açısından birinin diğerine üstünlüğü olmayıp hepsi Allah kelimidir. Bununla birlikte bu kırâatler arasında bir tezat söz konusu olmayıp burada da görüldüğü üzere kırâat farklılıkları mananın genişlemesine katkı sağlamaktadır. Âyetin tefsiri aşağıdaki başlıklar altında müstakil şekilde ele alınacağı için tekrar olmaması açısından burada mana boyutuna yer verilmeyecektir.

Âyette belirtilen kırâat farklılıkları sahih senedle geldiği için bunların her biri Kur'an olarak okunmaktadır. Bu kırâatlerin hüccetlendirilmesi ise Arap dili grameriyle olan ilişkisini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Âyette görüleceği üzere الْعَفْوُ şeklindeki nasb ve الْعَفْوُ şeklinde de ref' ile okunan her iki kırâat vechi Arap dil gramerine uygundur. Bununla birlikte kırâatin en önemli şartı sahih nakille gelmiş olmasıdır.

2. Bakara 219. Âyette Geçen İçki ve Kumarla İlgili Günah-Fayda ile İnfak Meselesinin Kırâat-Tefsir Bağlamında Tahlili

Kur'an-ı Kerim'de sarhoş edici ve keyif verici özelliğiyle خَمْرٌ olarak zikredilen bu içecek, Endülüs Araplarınınca الْكُحُولُ olarak adlandırılmış ve onlar aracılığıyla Avrupa'ya ulaştırılmış orada "alcohol (alcohol/alkol)" adıyla benimsenmiş ve kullanılmıştır.⁵⁸ İslâm dinince yasaklanmış sarhoş edici alkollü olan bu sıvı Türkçe'de ise "içki"⁵⁹ olarak isimlendirilmiştir.

خَمْرٌ, sözlükte "örtmek, gizlemek, sarhoş eden içecek, akli örten şey" gibi anlamlara gelmektedir.⁶⁰ Kadının başını örtmesinden dolayı başı örten şeye الْخِمَارُ denilmektedir.⁶¹ İnsanların arkasına gizlendiği ağaç, tepe, çukur gibi şeyler için de الْخَمْرُ ifadesi kullanılmakta, şahitliğini gizleyen kimseye de الْخَامِرُ denilmektedir.⁶² Akli bulandırmasından, karıştırmısından dolayı içki de الْخَمْرُ olarak nitelendirilmektedir.⁶³ Râgıb el-İsfahânî de aklın merkezini örtmesinden dolayı içkiye de خَمْرٌ denildiğini ifade etmektedir.⁶⁴ İçki müptelâsı olup devamlı içki içene الْخَمِيرُ (alkolik) denir.⁶⁵ Taberî, kadının başörtüsü takarak kendisini örtmesi gibi içkiyi içeninde bu içkiyle aklını örtmesi söz konusu⁶⁶ olduğundan hareketle kelimenin sözlük anlamıyla bir bağ kurulduğunu ifade etmektedir.

خَمْرٌ ile ilgili temel anlamın örtmek ve gizlemek olduğu ortaya konulduktan sonra âyette geçen خَمْرٌ'ın manasının da örtmek anlamında mastar bir kelime olduğunu müşahede etmekteyiz. Zira خَمْرٌ, çiğ üzümün şirasından keskinleşerek köpüğü atılmış şarap anlamında isimdir. Bu kelimenin manasından hareketle şarap için de akli bürüyüp örtmesinden dolayı خَمْرٌ ifadesi kullanılmaktadır.⁶⁷ Aynı şekilde kafayı demleme tabiri ile de bir nevi kafayı dumanlayıp akli

⁵⁷ Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-neşr fi'l-kırâati'l-aşr*, thk. Muhammed Temim ez-Zu'bi (Dimeşk: Dâru'l-Gavsânî, 2012), 32.

⁵⁸ Mustafa Tosun, "İçki", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İSAM Yayınları, 2000), 21/462.

⁵⁹ Mustafa Baktır, "İçki", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İSAM Yayınları, 2000), 21/459.

⁶⁰ Cevherî, *es-Sihâh*, "hmr", 2/649, 650; Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Kahire: Dâru'l-Meârif, ts), "hmr", 2/1259-1261.

⁶¹ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "hmr", 298.

⁶² Zeccâc, *Meânî'l-Kur'ân ve i'râbüh*, 1/291.

⁶³ Râzî, *Mefâtihü'l-ğayb*, 6/45.

⁶⁴ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "hmr", 299.

⁶⁵ Cevherî, *es-Sihâh*, "hmr", 2/649.

⁶⁶ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 3/669.

⁶⁷ Cevherî, *es-Sihâh*, "hmr", 2/649.

örtmesi cihetiyle حَمَارُ kelimesi, sarhoşluk veren şeylerin tamamının حَمْرُ olarak adlandırılmasına gerekçe olmaktadır.⁶⁸

Âyette bahsedilen مَيْسِرُ ise; يُسِرُّ kelimesi kökünden gelip “kolay elde edilen kazanç” olarak kumar anlamına gelir.⁶⁹ Sözlükte “kolay olmak, kumar oynamak gibi anlamlara gelen مَيْسِرُ, Arapların الْأَزْلَامُ ile oynadıkları kumar türüdür.”⁷⁰ Bu kelime قَمَرْتُهُ anlamında kumar olup, وَعَدَ fiilinden الموعِدُ gibi يَيْسِرُ de يَسِرُ fiilinden الْمَيْسِرُ şeklinde masdar bir kelimedir. Biriyle kumar oynayarak onu yenen kimsenin قَمَرْتُهُ ifadesi yerine de يَسِرْتُهُ kelimesini kullanarak “onu kumarda kolaylıkla yendim.” sözünün kullanımı da buna örnektir. يَسِرْتُهُ kelimesinin kökü ile ilgili olarak farklı görüşler olup bunlar aşağıdaki şekildedir:⁷¹

a) Mukâtil b. Süleyman (öl. 150/767): Kolaylık anlamında kullanılan يُسِرُّ kelimesinden türetilmiş olup bir kişinin elindeki malı çaba sarf etmeden, yorulmadan kumar yoluyla kolayca elde edebilmesinden dolayı kumar için الْمَيْسِرُ ifadesi kullanılmıştır. Ya da bu kelime zenginlik manasında da kullanılan الْيَسَارُ’dan türetilmiştir ki bu durumda kişi, başkasının malını kumar yoluyla kazanmış ve böylece zengin olmuştur.

b) İbn Kuteybe (öl. 276/889) الْمَيْسِرُ kelimesi; taksim etme, bölüşme anlamında olup bir şeyi bölüştüler ifadesi için Arapların يَسَّرُوا الشَّيْءَ dediklerini ve kesilen hayvana da الْمَيْسِرُ kullandıklarını belirtir.

Arapça قِمَارُ kelimesinden dilimize “kumar” olarak geçen bu kelime “Şans ve becerinin beraber ya da ayrı ayrı söz konusu olduğu bir durum veya yarışma, belirsiz bir olay üzerine bahse girme ve bununla kazanç elde etmek.” anlamında kullanılmaktadır. Araplar arasında kumarın en yaygın olarak bilineni de مَيْسِرُ’dir. Âyette geçen مَيْسِرُ kelimesi her ne kadar ilk etapta Cahiliye dönemindeki kumar türü olarak görülse de aslında içki yasağında görüleceği üzere adı zikredilen şey üzerinden bir davranışla birlikte aynı illete sahip benzer türlerin yasaklanması amaçlanmaktadır. Bu nedenle yukarıda görüleceği üzere İslâm âlimlerinin büyük bir kısmı âyette zikredilen مَيْسِرُ’i kumar olarak tanımladığı görülmektedir.⁷² Yine ilk dönem müfessirlerden Mücâhid b. Cebr (öl. 103/721) de مَيْسِرُ’i kumar olarak zikretmektedir.⁷³

2.1. İçki ve Kumarla İlgili Günah-Fayda Analizi

Yukarıda görüleceği üzere Bakara 2/219. âyette, kırâat farklılıkları bağlamında içki ve kumarda büyük günahlar/günahların çoğu olduğu zikredilmiş bunun yanı sıra da bazı faydalarının olduğundan da bahsedilmişti. İçki ve kumardaki günah-fayda konusunda müfessirler birbirine yakın değerlendirmelerde bulunmuşlardır.

2.1.1. Günah Boyutunun Analizi

Âyette geçen içki ve kumarda büyük günahlar/günahların çoğu vardır ifadesi ile ilgili müfessirler genellikle birbirine yakın değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Taberî’ye göre içkinin

⁶⁸ Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili* (İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1979), 2/761, 762.

⁶⁹ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, “ysr”, 892; İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, “ysr”, 6/4958-4959.

⁷⁰ Cevherî, *es-Sihâh*, “ysr”, 2/857.

⁷¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/426; Râzî, *Mefâtihü’l-ğayb*, 6/48; Ebü’l-Fadl Mahmûd Âlûsî, *Rûhu’l-meânî fi tefsîri’l-Kur’âni’l-azîm ve seb’i’l-mesâni* (Beyrut: Dâru l-hyâi’ t-Türâsi’l-Arabiyy, ts.), 2/113.

⁷² Ali Bardakoğlu, “Kumar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayın Matbaacılık, 2002), 364.

⁷³ Mücâhid b. Cebr, *Tefsîru Mücâhid*, thk. Ebû Muhammed Suyûtî (Beyrut: Dâru’l Kutubi’l-İlmiyye, 2005), 29.

günahı; onu içenin sarhoş olarak insanlara eziyet ve sıkıntı vermesidir. Kumarın günahı, kumar oynayan kişinin hakkı engellemesi ve zulmetmesidir.⁷⁴ Yine İbn Abbas'tan nakille "İçki içende dini yükümlülüklerini yerine getirmede noksanlık meydana gelmesi" nedeniyle büyük günahın oluştuğunu bildirmektedir. Süddî'den gelen "içki içen kişinin aklının devre dışı kalmasından dolayı Rabbini tanımadan uzaklaşmasının" en büyük günahı işlemesine vesile olacağı yaklaşımı da İbn-i Abbas'ın yukarıdaki sözünü desteklemektedir. Kumardaki günah ise onunla meşgul olma durumunda; âyette belirtildiği üzere⁷⁵ Allah'ı anma ve namazdan alıkoyma ile insanlar arasında düşmanlık ve kin oluşturması nedeniyledir.⁷⁶ Burada içki ve kumar ile ilgili belirtilen günah vb. hususlara genel olarak sonraki dönem tefsirlerde de benzer şekilde yer verilmektedir.

Ebûbekr İbnü'l-Arabî'ye (öl. 543/1148) göre âyetteki günah, içki içerek sarhoş olmanın sövme, yaralama ve öldürme gibi durumlara sebebiyet vermesi nedeniyledir.⁷⁷ Âyetteki "büyük günah" kavramıyla ilgili olarak Râzî; "İnsanoğluna bahşedilmiş olan en büyük nimetlerden biri olan akıl, diğer taraftan bu değerli aklın düşmanı değersiz ve pis şey olan içki ile devre dışı bırakılması işlemi en kötü bir şey olacaktır. Çünkü kelime anlamı itibarıyla deveye sahip olması, onu evirip çevirmesi yönüyle deve yularına da akıl denilmektedir. Aynı şekilde insanı bir nevi bağ ve dizgin şeklinde yönlendiren akıl sayesinde kişi kendini kötü şeylerle karşılaşması halinde bunlardan alıkoymaktadır. Akıl devre dışı kaldığında ise kişi bütün kötülüklere yönelebilmektedir."⁷⁸ Bu nedenle Resûlullâh (s.a.v.) "İçki bütün kötülüklerin anasıdır."⁷⁹ buyurarak insanları bu hususta uyarmaktadır. Zira içki insanın komuta merkezi olan akli devre dışı bırakarak yanlış işlere sevk ettirmekte ve böylece büyük günah işlemesine sebep olmaktadır.

Şevkânî (öl. 1250/1834) içkinin günah olmasının nedenini; onu kullanan kişide aklın devre dışı kalmasıyla düşmanlık, sövme, küfretme, kötü ve yalan söz, namazdan alıkoyma gibi durumların ortaya çıkmasıyla izah eder. Kumarla ilgili günahın ise boş yere malı kaybetme, fakirlik, düşmanlık vb. şeylerle açıklar.⁸⁰ Yine kumarın büyük günah olmasıyla ilgili olarak Râzî, kumar oynayan kişinin malı başkası tarafından haksız bir şekilde alındığı için insanlar arasında tartışma, sövme vb. durumlar neticesinde düşmanlıklar ortaya çıkmasına⁸¹ sebebiyet verdiğini belirtir.

Genel bir değerlendirmeye kırâat farklılığının etkisinin görüldüğü âyetteki günah boyutuyla ilgili şunları söylemek mümkündür. İçki içip sarhoş olan kişinin kontrol mekanizması olan aklını devre dışı bırakarak insanlara ve çevreye zarar vermesi söz konusudur. Kumar oyunuyla kazanan kişinin çalışmaksızın, emek çekmeksizin başkasının malını alarak zengin olması; kumarda kaybeden kişinin mal varlığında ise azalma, fakirlik vb. zararlardan bahsetmek mümkündür. İçki, kumarın neden olduğu bu olumsuz durum neticesinde insanlar birbirine düşman olmakta, hatta birbirini öldürebilmektedir. Diğer taraftan içki içen, kumar oynayan kişi, kendini yaratan Allah Teâlâ'ya karşı kulluk vazifesini de terk etmektedir. Buna göre **إِنَّكُمْ كَثِيرٌ** şeklindeki **ث** ile kırâat içki ve kumardaki günahın çokluğunu ifade etmektedir. Diğer taraftan **إِنَّكُمْ كَثِيرٌ** kıraatine göre ise içki

⁷⁴ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 3/675.

⁷⁵ Mâide 5/91.

⁷⁶ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 3/676; Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Vanhoğlu, Bekir Topaloğlu (İstanbul: Dâru'l-Mizân, 2005), 2/20.

⁷⁷ İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 1/210.

⁷⁸ Râzî, *Mefâtihü'l-ğayb*, 6/49, 50.

⁷⁹ Ebû Abdîrrahman Ahmet b. Şuayb Nesâî, *Kitâbü's-süneni'l-kübrâ* (Beyrut: Müssetü'r-Risâle, 2001), "Eşribe", 44.

⁸⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali Şevkânî, *Fethu'l-kadir: el-câmi' beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min ilmi't-tefsîr* (Dimeşk: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, ts.), 1/253.

⁸¹ Râzî, *Mefâtihü'l-ğayb*, 6/50.

içmek ve kumar oynamakla kişi büyük günah işlemiş olmaktadır. Zira içki içmek, kumar oynamak büyük günahlar arasında yer almaktadır.

2.1.2. Fayda Boyutu Analizi

Taberî, içkide insanlar için faydanın olmasını onun haram kılınmasından öncesi dönemle sınırlı olduğunu nakillerle bildirmekle birlikte içkiyi içenin lezzet elde etmesini faydası olarak zikretmektedir. Kumarın faydası da kökleri çok eskilere dayanan onlu fal oku sayısınca bölüştürmek suretiyle kestikleri hayvanın etini almaları ve bu paylardan bir kısmını fakirlere dağıtarak iyilikte bulunmalarıdır.⁸² Mâtürîdî (öl. 333/944) içki ve kumar ile ilgili ifade edilen bu faydanın onların haramlığını bildiren âyetlerden önceki safhada olduğunu bildirmektedir.⁸³ Râzî de kumarın faydalarını zikrederken kumarda kazandıkları etleri fakirlere dağıtmaları ki bazen bu dönemde Araplar yüz deve üzerine oynadıkları kumar aracılığıyla bir emek ve yorulma olmaksızın elde etmiş oldukları bu mallarla ihtiyaç sahiplerine iyilikte bulunarak şan ve şöhret sahibi olabildiklerini zikretmektedir.⁸⁴ Taberî'ye göre zarar fayda değerlendirmesi yapılacağı zaman içki içenlerin sarhoş olduklarında birbirlerine küfretmeleri, birbirleriyle kavga etmeleri hatta birbirlerini öldürmeleri; kumar devesini kesip paylaşırma sebebiyle aralarında hayır yerine şer işlemeleri ve böylece günah işlemeleri de ortaya çıkabilmektedir.⁸⁵ Zemahşerî (ö. 538/1144) ise içkideki faydanın coşku içerisinde eğlence, gençlerle sefahat, yeme içme imkânı elde etmenin; kumarda ise kumar aracılığıyla başkasının malından kolayca edinilen malın dağıtılması suretiyle övünmenin olduğunu zikretmektedir.⁸⁶

İnsanlar için bazı faydaları ile ilgili olarak İbnü'l-Arabî (ö. 543/1148) ve Râzî, o dönemde Araplar diğer bölgelerden farklı içkiler getirerek yüksek fiyata sattıkları için ondan büyük kârlar elde etmekteydi. Bu işin ticaretini yapan Araplar, Şam'dan ucuza aldıkları içkileri Hicaz bölgesinde büyük kârlarla sattıklarını söylemişlerdir.⁸⁷ Nadir bulunan içkilerin alıcıları fiyat için pazarlık yapmadıklarından bu işin ticaretini yapan Araplar bunu fazilet ve üstünlük sebebi olarak da görebilmekteydi.⁸⁸ Ancak zahirde görülen bu faydalar aslında gerek sağlığa verdiği zarar açısından gerekse de geçici zevk vermesi cihetiyle içki nâzil olan Mâide 5/90-91 âyetiyle Yüce Allah tarafından haram kılınmıştır. Hz. Peygamber de (s.a.s.) içkinin devâ değil dert olduğunu bildirmiştir.⁸⁹

Kur'ân-ı Kerîm'de içkinin yasaklanmasıyla ilgili âyetlerde⁹⁰ görüleceği üzere İslâm dininde esaslar, sağlam temeller üzerine bina edilmesi ve hükümlerin teşrîinde de tadrîcîlik/aşamalar şeklinde gerçekleşmektedir. Yüce Allah'ın Mekke döneminde insanları İslâm dinine hazırlamak için genel kurallar koymak suretiyle toplumu ahlâki konularda hazır hale getirdiğini müşahede etmekteyiz. Medine döneminde ise bu yönüyle alt yapısı oluşturulan Müslüman topluma hükümlerin yine tadrîcîlikle alıştırma alıştırma uygulandığını söylemek mümkündür.⁹¹ Bu şekilde

⁸² Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 3/676, 677.

⁸³ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 2/20.

⁸⁴ Râzî, *Mefâtihü'l-ğayb*, 6/50.

⁸⁵ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 3/679.

⁸⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/429.

⁸⁷ İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 1/211; Râzî, *Mefâtihü'l-ğayb*, 6/50.

⁸⁸ Râzî, *Mefâtihü'l-ğayb*, 6/50; Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 2/114; Ahmed Mustafa Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî* (byy: Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1946), 2/142, 143.

⁸⁹ Müslim, *Müslim*, "Eşribe", 12; İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 1/211, 212.

⁹⁰ en-Nahl, 16/67; el-Bakara 2/219; en-Nisâ 4/43; el-Mâide 5/90, 91;

⁹¹ Necdet Ünal, "Kur'an'ın İçki Yasası Tedriciliği Üzerine Bir Araştırma", *Kelam Araştırmaları* 9/2 (2011), 156-165; Yahya Arslan, "Hacla İlgili Âyetlerin Tedricilik Açısından Değerlendirilmesi", *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 8/1 (2024), 105-107.

hazırladığı topluma hükümlerle ilgili en son noktanın konulduğu yasaklardan biri de içki ve kumar konusudur.

2.2. Âyetteki İnfak Meselesinin Tahlili

Sözlükte “infakta tercih edilen şey”⁹² anlamında olan عَفْو ile ilgili olarak Mücâhid b. Cebrîn âyetteki manasından “kolaylık”,⁹³ Râğıb el-İsfahânî ise “verilmesi kolay olan şey” kastedildiğini belirtir.⁹⁴ Râzî, Arapçada عَفْو ziyadelik ve fazlalık olduğunu belirterek Kaffal’in de عَفْو’in “kendisine yetecek miktardan fazla olan, sade ve kolay elde edilen şey” anlamında kullanıldığını tekrarlar. Âyetin bu kısmında kişinin kendisinin ve bakmakla yükümlü olduğu kimselerin ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra fazladan olan şeyleri infak etmesinin bildirildiğini ifade eder.⁹⁵

Zemâhşeri عَفْو kelimesinin meşakkatin zıddı olduğunu, yapılacak infakın kişiye meşakkat ve zorluk yükleme derecesinde olmaması gerektiğini ve bu ayette ref’ العَفْو ile nasb العَفْو şeklindeki kıraatlerinin olduğunu zikreder.⁹⁶ Bu konuda Hz. Peygamber’in (s.a.s.) gazaların birinde kendisine yumurtaya benzeyen altından bir ganimet getirip bunun kendisinden sadaka olarak alınmasını isteyen kişiden yüzünü çevirmesine rağmen o kişinin üç defa aynı şeyi tekrarlaması üzerine “Sizden biriniz malının tamamını getirerek onu sadaka olarak dağıtılmasını istiyor, sonrasında ihtiyaçları için insanlardan dileniyor. şüphesiz ki sadaka fazla olan maldan verilir.”⁹⁷ hadisini nakletmektedir.⁹⁸

3. Bakara 219. Âyetteki Kırâat Farklılığının Fikhî İstinbata Yansıması

Râzî ilgili âyetle içkinin haram kılınmasını “şüphesiz ki şeytan içki ve kumarla, aranızda kin ve nefret sokmak, sizi Allah’ı anmak ve namazdan uzaklaştırmak ister.”⁹⁹ âyetinde açıklandığını ifade ederek şeytanın bu fiillerini de sarhoşluk ile irtibatlandırmıştır.¹⁰⁰ Ayrıca Zeccâc’ın (öl. 311/923) da belirttiği gibi “قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَّنَ وَالْأَنْثَىٰ وَالْبَيْتَىٰ / De ki: Rabbim ancak açık ve gizli kötülükleri, her çeşit günah ve azgınlığı haram kılmıştır.”¹⁰¹ âyetinde içkinin اِنَّمْ günah içeren haram kılınan bir vasfı da söz konusudur. وَأَنْتُمْ أَكْبَرُ مِنْ نَفْسِهِمَا / günah içermesi, o şeyin haram olduğuna hamledilir.¹⁰² Râzî’den önceki dönemlerin âlimlerinden olan Mâtürîdî, söz konusu görüşün dayandığı bu delili belirttikten sonra onun haram kılınmasının Mâide 5/90-91 âyetiyle gerçekleştiğini ifade eder.¹⁰³ İbnü’l-Arabî ise bu âyetle içkinin haramlığını savunanlar olsa da içkinin asıl haram kılınışı sahih olan ve genel görüşe göre Mâide Sûresi’ndeki söz konusu âyetin nâzil olması olarak zikreder.¹⁰⁴ Yukarıda âyetin tefsiriyle ilgili kısımda görüleceği üzere Mâide 5/90-91 âyetiyle içkinin yasaklanmasının tedericilik prensibine daha uygun olduğu hususu da bunu teyit etmektedir.

⁹² Cevherî, es-Sihâh, “afv”, 6/2432; İbn Manzûr, Lisânü’l-Arab, “afâ”, 4/3020.

⁹³ Mücâhid b. Cebr, Tefsiru Mücâhid, 29.

⁹⁴ Râğıb el-İsfahânî, el-Müfredât, “afv”, 574.

⁹⁵ Râzî, Mefâtihü’l-ğayb, 6/51.

⁹⁶ Zemâhşeri, el-Keşşâf, 1/429.

⁹⁷ Süleyman b Eş’as b. İşhâk el-Ezdî es-Sicistanî Ebü Dâvûd, es-Sünen, thk. şuayb el-Arnaûd (Beyrut: Dâru Risâleti’l-Âlemiyye, 2008), “Zekât”, 39.

⁹⁸ Zemâhşeri, el-Keşşâf, 1/430; Âlûsî, Rûhu’l-meânî, 2/115.

⁹⁹ el-Mâide 5/91.

¹⁰⁰ Râzî, Mefâtihü’l-ğayb, 6/42.

¹⁰¹ el-A’râf 7/33.

¹⁰² Zeccâc, Meânî’l-Kur’ân ve i’râbüh, 1/292.

¹⁰³ Mâtürîdî, Te’vilâtü’l-Kur’ân, 2/21, 22.

¹⁰⁴ İbnü’l-Arabî, Ahkâmü’l-Kur’ân, 1/210.

Fikhî konularda bu alanın otoriteleri arasında sahabe döneminden itibaren bazen ihtilaflar görülebilmektedir. Bunun temelinde ise “ilmî, beşerî, sosyal, siyasal” etkenlerle birlikte¹⁰⁵ fakihlerin şer’î delillerden “Kitap, sünnet, icmâ kıyas, istihsân, mesâlih-i mürsele, örf, seddi zerâyî’, şer’u men kablênâ, sahâbî kavli, istishâb”¹⁰⁶ gibi prensiplerde takip ettikleri metod farklılığı olduğunu söylemek mümkündür. Bu açıdan meseleye bakıldığında Fıkıh âlimleri, sarhoş eden şeylerin *خَمْر*/içkinin içerisinde değerlendirilmesi ve bunların haram oluşu hususunda ittifak etmişlerdir.¹⁰⁷ Bununla birlikte bunların haram oluşu âyetteki naslarla mı, kıyasla mı yoksa hadislerle mi olacağı konusunda ise birleşmemişlerdir. Bu konuda âyetlerin nassı ile içkinin haram kılındığı ve bunun illetinin de sarhoş edici olması yönüyle olduğu görüşü cumhurdur.¹⁰⁸ *خَمْر*’ın haram kılınmasını bildiren sahih hadisler de onun sarhoşluk vermesini ve uyuşturucu olmasını ortaya koymaktadır.¹⁰⁹ Bir diğer ihtilaf ise hangi şeylerin *خَمْر* kapsamı içerisinde yer aldığı meselesidir.¹¹⁰

İmam Ebû Hanîfe’nin (öl. 150/767) “Üzüm suyunun köpürtülmesiyle elde edilen şeyi *خَمْر* olarak tanımlarken”,¹¹¹ İmam Şâfiî’ (öl. 204/820) ise “Sarhoşluk veren her içkinin haram olduğu” hadisinde¹¹² belirtildiği gibi her sarhoşluk vereni *خَمْر* kapsamında değerlendirmiştir.¹¹³ Şâfiî’ delilini,¹¹⁴ “Abdullah b. Ömer’in (öl. 73/693) Hz. Ömer’in ilgili âyet nâzil olduğunda içki; üzüm, hurma, arpa, buğday ve darı olmak üzere beş şeyden yapıldığını bildirdiği” rivâyete dayandırmaktadır.¹¹⁵ İçki de akli kapatıp örtmektedir. Bu durumda İbn Ömer’in içkinin haram kılındığı gün ifadesiyle bildirdiği rivâyette görüldüğü üzere, üzümden olduğu gibi diğer şeylerden imal edilen sarhoşluk veren şeylerin de *خَمْر* olarak isimlendirilmesi gerekir. Hz. Ömer bu maddelere ilâve olarak akli devre dışı bırakan her türlü içkiyi eklemiş olması ki onun dil ve rivâyet alanında önemli bir şahsiyet olarak *خَمْر* kelimesinin akli gideren ve bozan her şeyi bu isimle adlandırıldığını bilen birinin bu sözlerinden hareketle Şâfiî bu görüşü tercih etmiştir.¹¹⁶ İbnü’l-Arabî ise Ebû Hanîfe ve ehl-i Kûfe’nin *خَمْر*’ı özellikle üzüm suyunun sıkılmasıyla imal edilen içki için kullandığını, üzüm dışında kuru üzüm ve hurmanın suyunun sıkılması neticesinde elde edilen içkilerin “nebîz” olarak adlandırıldığını belirtmektedir. Mekke ve Medinelî âlimlere göre ise zevk veren, coşturan her içecek *خَمْر*/içkidir. Çünkü Enes b. Mâlik’in (öl. 93/711-12) konuyla ilgili “İçkinin haram kılındığı günde Medine’de üzümden olan içki çok azdı ve içkinin geneli yaş ile kuru hurmadan elde edilmekteydi.” değerlendirmesi önem arz etmektedir. Mezhep imamları, içkinin haram kılındığı zamanda sahâbenin tüketmiş oldukları asıl içkinin nebîz

¹⁰⁵ Mehmet Ali Aytetin, “İmâm-ı A’zam Ebû Hanîfe’nin Muâmelât Alanında Yalnız Kaldığı Bazı Görüşler ve Görüşlerin Analizi”, *Mütefekkir* 7/14 (2020), 532.

¹⁰⁶ Bu kavramlar hakkında geniş bilgi için bk. Şa’bân Zekiyüddin, *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü’l-Fıkıh)*, çev. İbrahim Kâfi Dönmez (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık, 2001), 45-222.

¹⁰⁷ Ebü’l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid ve nihâyetü’l-muktesid* (Kahire: Dâru’l-Hadis, 1425), 3/23; Ebû Muhammed Muvaffakuddin Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed İbn Kudâme, *el-Mugnî* (Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, ts.), 9/158.

¹⁰⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris b. Abbâs Şâfiî’, *el-Ümm* (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1983), 6/193; İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, 3/23; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 9/158.

¹⁰⁹ Buhârî, *el-Câmi u’s-sahîh*, “Eşribe”, 1; Müslim, *Müslim*, “Eşribe”, 73.

¹¹⁰ Ünal, “Kur’an’ın İçki Yasağı Tedriciliği Üzerine Bir Araştırma”, 168, 169.

¹¹¹ Ebû Bekr Alaeddin Ebû Bekr b. Mes’ud b. Ahmed Kâsânî Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi’ fi tertîbi’s-şerâi’* (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1406), 5/113.

¹¹² Buhârî, *el-Câmi u’s-sahîh*, “Eşribe”, 1; Müslim, *Müslim*, “Eşribe”, 73; Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, “Eşribe”, 5.

¹¹³ Şâfiî’, *el-Ümm*, 6/193.

¹¹⁴ Şâfiî’, *el-Ümm*, 6/193.

¹¹⁵ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, “Eşribe”, 1.

¹¹⁶ Râzî, *Mefâtihü’l-ğayb*, 6/44.

olduğunu da bilmekteydi. Ayrıca onlar, içkinin haram kılındığı günde sahâbenin bu içkilerle dolu testilerini kırdıkları haberine de vakıflardı. Bu nedenle sadece üzüm suyunun sıkılmasıyla elde edilen içkiyi **خمر** olarak nitelendirmediler. Bu durum ise içkilerin tamamını **خمر** olarak gördükleri hususunda ittifak ettiklerinin delili olarak değerlendirilmektedir.¹¹⁷ Bunun için fakihlerce temel prensip, az veya çok içilmesine veya kişinin sarhoş olup olmama durumuna bakılmamış, sarhoş edici içkilerin -şarap, rakı, bira, likör vb.- tamamı haram olarak telakki edilmiştir.¹¹⁸

Kumarın haram kılınması hususunda İslâm âlimleri ittifak etmiştir.¹¹⁹ Bu konuda Merâgî (öl. 1952) tefsirinde kumar işiyle uğraşan kişilerin ahlâkî yönden tembelliğe yönelip düş peşinde koşarak kazanç elde etmeye tevessül ettiklerini belirtmektedir. Böylece medeniyet ve kalkınmanın temeli olan zirâat, sanat, ticaretten kazanç elde etme işi de terkedilmiş olmaktadır. Ancak yaşamlarını çalışmadan kumar yoluyla elde etmeye yönelen bu insanların hayatlarında zaman zaman mallarının tamamını kaybederek başkasına el açacak duruma geldikleri de müşahede edilebilmektedir.¹²⁰

İçki ve kumarın nehyi ile ilgili bu yasaklar şeytan işi pislik olarak bildirildiği için bunlardan sakınmak Müslümanlara farz kılınmıştır.¹²¹ Bu amaçla İslam dini sadece içki içilmesi ve kumar oynanmasını yasaklamakla kalmamış; tüketilmesi haram olan içki, meyte, domuz vb. şeylerin ticaretinin yapılmasını dahi câiz görmemiştir.¹²²

Kırâat farklılığının ilgili âyet boyutuyla fıkha etkisi, **العَفْوُ** ve **العَفْوُ** kelimesinin okunuşunda da görülmektedir. Zira bu âyetteki **العَفْوُ** şeklindeki zammeli okuyuşa göre bu kelime mübteda, **العَفْوُ** şeklindeki kırâatte ise kelime hazfedilmiş bir emrin mef'ûlü konumundadır. İbnü'l-Arabî ve Râzî, **عَفْوُ** kelimesinden fazlalıktan infak kast edildiğini ancak bundan da vâcip olan (zekât) veya nafil (sadaka) olan infakın mı kast edildiği hususunda âlimlerin ihtilaf ettiklerini belirtmişlerdir.¹²³ Mücâhid b. Cebr'e göre bununla farz olan sadaka yani zekât amaçlanmaktadır.¹²⁴ Yine âyetteki infaktan vücûbiyet olarak (zekât) kast edildiği görüşündeki Ebû Müslim'e göre de, **العَفْوُ** şeklinde kırâat edilmesi halinde bundaki amaç zekâttir. Zira bu husus, zekâtla ilgili âyet nâzil olmadan önceydi ve bu dönemde Müslümanlar kazançlarından bir yıllık ihtiyaçlarını aldıktan sonra geriye kalanlarını infak etmekle yükümlüydü. Bu durum zekât âyetiyle nesh edildi. Nafil olduğu görüşünde olanlara göre ise âyette şayet infak zekât manasında olsaydı bunun miktarı Allah Teâlâ tarafından belirtilirdi. Bu durumda infakın kişinin tercihine bırakılması, onun farz olan zekât olmamasının göstergesi olarak kabul edilir.¹²⁵ Şevkânî'nin de buradaki kırâat farklılığından hüküm çıkarma yönüyle fethal kırâatın müstehap oluşuna delalet ettiği, zammeli okuyuşun bir nevi vücûbiyet bildirdiğini ve bu durumun zekâtla ilgili âyet nâzil olmadan önce meydana geldiği¹²⁶ görüşünde olduğunu müşahede etmekteyiz. Yine İbn Abbas'tan gelen rivâyetle bu durumu teyit ederek zekâtın farz kılınmadan önceki dönem için bunun geçerli olduğunu belirten

¹¹⁷ İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 1/209.

¹¹⁸ Baktır, "İçki", 21/459, 460.

¹¹⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 21; Merâgî, *Tefsîru'l-Merâgî*, 2/140; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 10/150; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 5/127.

¹²⁰ Merâgî, *Tefsîru'l-Merâgî*, 2/142.

¹²¹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 8/663.

¹²² Şâfiî, *el-Ümm*, 3/11; Cemil Liv, "Ticari Ürünlerde Mütakavim Olma Şartının Fikhi Açından Değerlendirilmesi", *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 8/2 (2022), 605.

¹²³ İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 1/214.

¹²⁴ Mücâhid b. Cebr, *Tefsîru Mücâhid*, 29.

¹²⁵ Râzî, *Mefâtihü'l-ğayb*, 6/52.

¹²⁶ Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1/254-256.

Mâtürîdî, buradaki emrin nafîle konumunda olduğu yahut “ihtiyacınızdan fazla olanı harcayın” emrinin nesh edildiğini belirtir.¹²⁷

Sonuç

Araştırma sonucunda kırâat farklılıklarının nakil esaslı olduğu için bunları kabul etmeme gibi bir durumun olmadığı görülmüştür. Ancak bu kırâat farklılıkları arasında tercihte bulunma söz konusu olabilmektedir. Tefsir ve fıkıh âlimleri de bu farklılıklardan istifade ederek daha geniş manalar elde edebilmekte, fikhî istinbatlarda bulunabilmektedir. Bu yönüyle kırâat alanında yapılacak çalışmalarda kırâat ilminin disiplinlerarası hüviyetini yansıtacak, farklı bakış açısı kazandıracak araştırmaların yapılabileceğini belirtmemiz gerekir.

Sahih nakille gelen, resm-i Osmânî’ye ihtimalen de olsa muvafakat sağlamış ve bir yönüyle de olsa Arap dil gramerine uygun olan kırâatlerdeki ferşî farklılıkların tefsir, fıkıh vb. alanlarda anlama zenginlik katma, manayı genişletme gibi katkılar sağladığı müşahede edilmektedir. Bu ferşî kırâat farklılıkları birbiriyle tenakuz içerisinde olmayıp âyetlerin anlamını açıklama, genişletme şeklinde birbirini desteklediği söylenebilir. Ferşî kırâat farklılıklarından biri de Bakara 2/219. âyetinde görülmektedir.

Bakara 2/219. âyetindeki كَثِيرٌ ile كَبِيرٌ şeklindeki kırâatlerin her ikisinde bu kelimeler i’râb yönüyle sıfat konumundadır. كَثِيرٌ şeklindeki kırâat, içkinin ve kumarın birey ve topluma verdiği düşmanlık, kin, nefret vb. birçok zarardan bahsedilebilmesi ile farzları yerine getirmenin önünde engel teşkil etmesi yönüyle ön plana çıkmaktadır. كَبِيرٌ şeklindeki diğer kırâatte ise içki ve kumarın zararının büyüklüğü ifade edilmiş olur ki hüküm olarak içkinin içilmesi ve kumar oynanması büyük günah içerisinde değerlendirilmektedir. Bu durumda içki ve kumarın günahının büyüklüğü vurgulanmış olmaktadır. Her iki kırâat birlikte değerlendirildiğinde ise söz konusu lafızlarla içkinin ve kumarın zararı ile bunların günahının çokluğu şeklinde bir yaklaşım ortaya konmuştur.

Âyetteki diğer ferş-i farklılık; الْعَفْوُ kelimesini okuyanlara göre hazfedilmiş masdar durumundaki habere verilen cevap, الْعَفْوُ şeklindeki nasb kırâatinde ise mansûb konumundaki الْعَفْوُ mef’ûlu bih ile verilen cevaptır. İki kırâat bir arada değerlendirildiğinde “İnsanların az da olsa dahi ihtiyaçlarından fazlasını kararlılıkla ve devamlı bir şekilde infak etmesine teşvik etmek.” şeklinde bir değerlendirme yapılabilir. Bu yönüyle kırâat farklılıklarının birbiriyle çelişmeyen farklı anlamlar oluşmasına ve anlam zenginliğine katkı sağladığı göz önünde bulundurulduğu için müfessirlerin eserlerinde bunlardan da istifade ettiklerini söylemek mümkündür.

Âyetteki الْحَمْرُ ifâdesiyle yasaklanan şeyin üzümünden yapılan sarhoşluk veren içki ile sınırlı mı olduğu, diğer bitkilerden elde edilen içkileri de kapsayıp kapsamadığı hususunda fakihler arasında görüş farklılığı söz konusu olsa da sarhoşluk veren şeylerin tamamının haram oluşu hakkında ittifak vardır. Yüce Allah tarafından insanoğluna bahşedilmiş en büyük nimet olan aklın içki ile devre dışı bırakılması ve diğer zararları nedeniyle ilgili âyetler, hadisler ve kıyas yönüyle alkollü içecekler ile uyuşturucu maddelerinin tamamı haram kılınmıştır. Bunların az veya çok olması haram olması açısından fark etmemektedir. Aynı şekilde bir tarafın kazanıp diğer tarafın

¹²⁷ Mâtürîdî, *Te’vilâtü'l-Kur’ân*, 23, 24.

kaybetmesine sebebiyet veren her türlü kumarın haram kılınması konusunda da fakihler ittifak etmişlerdir.

Âyetteki hükümle ilgili bir diğer farklı değerlendirme ise burada yer alan الْعَفْوُ kelimesinden vücûbiyet manasında zekât mı yoksa nafîle olarak verilen sadaka mı kast edildiğidir. Kelimenin sözlük anlamından hareketle bunun nafîle olan sadaka olduğu görüşü ağırlık kazanmaktadır.

Çalışmamızın neticesinde içki ile ilgili bu âyetler, bir bütünlük içerisinde değerlendirildiğinde içkinin en önemli zararının aklı örterek kişiyi ne yaptığını bilmez hale getirdiği hakikatidir. Kumarın en büyük zararı ise insanların çalışmadan, belirli bir emek harcamadan haksız yolla başkasının mallarını elde etmesinin sosyal ve toplumsal problemlere yol açmış olmasıdır. İçki ve kumarla insanlar arasında kin, nefret ve düşmanlık oluşmakta ayrıca Allah'ı anmaktan ve ona karşı kulluk görevini yerine getirmekten alıkonulmaktadır. Bu durum, insanın dünya ve âhiret saadetinin baş düşmanı olan şeytanın birer pisliği olduğu hatırlatılmakta ve bunların terk edilmesi istenmektedir. Âyetin devamında da toplumda yaşayan ihtiyaç sahibi bireylerin durumları düşünülerek onlara sadaka, zekât gibi infakta bulunmak suretiyle yardım eli uzatılması gerektiği bildirilmektedir.

The Effect of Qiraat Variants on Tafsir and Fiqhical Inference in the Context of 2/al-Baqara: 219

Citation: Ağırbaş, Abdulhekim. "The Effect of Qiraat Variants on Tafsir and Fiqhical Inference in the Context of 2/al-Baqara: 219", *Artuklu Akademi* 11/12 (Dec 2024), 452-475. <https://10.34247/artukluakademi.1528064>

Extended Abstract

Allah Ta'ala taught the Qur'an to Prophet Muhammad through the Gabriel by the methods of 'ard and sema'. The Prophet conveyed this divine revelation to his Companions in the same manner. The Companions had different abilities to understand and learn, and their languages and dialects were not the same due to their tribal backgrounds. For this reason, some difficulties have been occasionally encountered in reading and understanding the Qur'an. The Prophet prayed to Allah to make it easier for him. The Qur'an was then recited in accordance with Allah's permission of ease and mercy: "Know that the Qur'an was revealed in ahurf al-sab'a (seven letters) and recite what is easy for you." The differences in qiraat that started from this period have been transmitted from the Companions to the Tabi'een and from them to the present day through the imams and narrators of qiraat with authentic scripts.

The differences in qiraat are divided into two parts: usul/phonetic and fars-i huruf. While the phonetic qiraat variants, which are mostly due to language and dialect features, do not affect the meaning, the differences in the word structure can sometimes be effective in the formation of semantic changes. However, this situation created by the differences in the meaning of the Qur'an is considered more as the breadth and richness of meaning. This is because the differences in qiraat are by no means manifested as the emergence of contradictory meanings.

Qiraat differences affect sciences such as tafsir, fiqh, kalam and Arabic rhetoric. Thus, exegetes and jurists can benefit from the sahih and shāz qiraat to obtain broader meanings and make jurisprudential deductions. The 2/ al-Baqarah: 219 is one of the verses in which the effect of the difference of qiraat on exegesis and jurisprudence is seen. In addition to being related to the sciences of tafsir and jurisprudence, the wording of this verse is also important because it concerns the basic ethical situation of society from the past to the present, as it contains provisions on alcohol and gambling. For this purpose, the study specifies the differences in the related verse, includes the opinions of the commentators in the tafsir sources from the early period to the present day, and briefly touches upon the jurisprudential ruling dimension. The article systematically discusses the tawjih of the differences of the al-farshi qiraat in the verse under investigation and their impact on exegesis and jurisprudential deductions through the methods of source review, explanation, and comparison.

In the verse of 2/al-Baqarah: 219, we observe differences in the fershī qiraat of **كَثِيرٌ-كَبِيرٌ** and **الْعَفْوُ-الْعَفْوُ**. In both of the qiraat **كَثِيرٌ** and **كَبِيرٌ** these words are adjectives in terms of i'rāb. The qiraat **كَثِيرٌ** stands out because of the many harms that drinking and gambling cause to the individual and society, such as enmity, hatred, hatred, etc., as well as being an obstacle to fulfilling the obligatory duties. The other qiraat, **كَبِيرٌ** expresses the magnitude of the harm of drinking and gambling, as drinking and gambling are considered major sins. The other difference in the verse is that according to those who read **الْعَفْوُ**, it is the response to the news in the case of the hazfed masdar, whereas in the nasb qiraat of **الْعَفْوُ**, it is the response with **الْعَفْوُ** mef'ūlu bih in the mansub position. When the two qiraat are considered together, it can be interpreted as "encouraging people to spend more than they need, even if it is a little, with determination and continuity. Regarding the ruling in the verse, the question is whether the word **الْعَفْوُ** here means zakat in the sense of wujūb or alms given in charity. Based on the dictionary meaning of the word, the view that it is nafl alms gains weight.

Although there is a difference of opinion among the jurists as to whether what is forbidden by the expression **الْخَمْرُ** in the verse is intoxicating liquor made from grapes or whether it also includes liquor made from other plants, there is a consensus that all intoxicants are haram. All alcoholic beverages and narcotics have been forbidden by the relevant verses, hadiths and analogies due to the disabling of the intellect, which is the greatest blessing bestowed upon mankind by Allah Almighty, with alcohol and

other harms. Whether they are more or less does not make a difference in terms of being haram. Likewise, the jurists are unanimous in the prohibition of all forms of gambling, both objective and digital, etc., where one party wins and the other loses.

As a result of the study, it is observed that the difference of qiraat in the subject verses adds richness to the meaning. Considering the destruction caused by alcohol and gambling in the lives of individuals and society, the importance of the sin-benefit analysis in the verse and the effect of the gradualism approach in abandoning harmful habits is clearly seen. In the rest of the verse, it is stated that the needy individuals living in the society should be considered and a helping hand should be extended to them by giving alms such as charity and zakat.

Kaynakça

- Abduh er-Râcihî. *el-Lehecâtü'l-'Arabiyye fi'l-kırââtü'l-Kur'âniyye*. İskenderiyye: Dâru'l-Ma'rifeti'l-Câmi'iyye, 1996.
- Ağırbaş, Abdulhekim. *Kırâat Eğitimi-Öğretim Geleneği ve Günümüzdeki Uygulamalar*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık, 2022.
- Ağırbaş, Abdulhekim. *Kırâat İlminde İskân, İhtilâs, Revm ve İşmâm Olgusu*. ed. Mehmet Ünal. Ankara: İlahiyât Yayınları, 2023.
- Akaslan, Yaşar. "Kırâat İlmi Sistematiğinde Usûl Kavramları". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43 (2017), 217-251.
- Âlûsî, Ebü'l-Fadl Mahmûd. *Rûhu'l-meânî fi tefsiri'l-Kur'âni'l-azîm ve seb'i'l-mesânî*. 30 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyye, ts.
- Arslan, Yahya. "Hacla İlgili Âyetlerin Tedricilik Açısından Değerlendirilmesi". *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 8/1 (2024), 103-128.
- Aytekin, Mehmet Ali. "İmâm-ı A'zam Ebû Hanife'nin Muâmelât Alanında Yalnız Kaldığı Bazı Görüşler ve Görüşlerin Analizi". *Mütefekkir* 7/14 (2020), 509-536.
- Baktır, Mustafa. "İçki". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İSAM Yayınları, 2000.
- Bardakoğlu, Ali. "Kumar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayın Matbaacılık, 2002.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-. *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. Muhammed b. Züheyr Nâsır. 8 Cilt. Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 2. Basım, 1422.
- Cevherî, İsmail b. Hammâd. *es-Sihâh tâcü'l-lüğâ ve sıhâhi'l-Arabiyye*. thk. Ahmed Abdulğafur Attâr. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlmi'l-Melâyîn, 2. Basım, 1979.
- Çetin, Abdurrahman. *Kıraatların Tefsire Etkisi*. İstanbul: Mert Kardeşler Matbaası, 2001.
- Çetin, Abdurrahman. *Yedi Harf ve Kıraatlar*. İstanbul: Ensâr Neşriyat, 2. Basım, 2010.
- Dabba', Ali Muhammed. *el-İdâe fi beyâni usûli'l-kırâe*. Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, 1999.
- Dağ, Mehmet. *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2011.
- Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saîd. *Câmiu'l-beyân fi'l-kırâati's-seb'a'l-meşhûre*. Ankara: TDV Yayınları, 1999.
- Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saîd. *et-Teysîr fi'l-kırâati's-seb'a*. thk. Hâtim Sâlihü'd-Dâmin. Kahire: Mektebetü's-Sahâbe, 2008.
- Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saîd ed-. *Urcûzetü'l-münebbihe*. thk. Muhammed b. Mückân el-Cezâirî. Riyad: Dâru'l-Muğni, 1999.
- Dimyâtî, Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed b. Abdilgani el-Bennâ. *İthâfu fudelâi'l-beşer fi'l-kırâati'l-arbeate aşer*. thk. Enes Mühre. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2011.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b Eş'as b. İshâk el-Ezdî es-Sicistanî. *es-Sünen*. thk. Şuayb el-Arnaûd. Beyrut: Dâru Risâleti'l-Âlemiyye, 2008.
- Ebû Hayyân el-Endülüsî, Muhammed b. Yûsuf. *el-Bahru'l-muhît*. thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed Murid. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1993.
- Ebû Şâme, Abdurrahman b. İsmâil b. İbrâhîm el-Makdisî. *İbrâzü'l-meânî min hirzi'l-emânî fi kırâati's-seb'a*. thk. İbrahim Atve İvaz. Kahire: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1981.
- Ebû Tâlib el-Mekki, İbn Ebî Muhammed el-Kaysî. *el-Keşf an vücûhi'l-kırâati's-seb'a ve ilelihâ ve hiccîha*. thk. Muhyiddîn Ramazan. 2 Cilt. Beyrut: Müssetü'r-Risâle, 1997.
- Fırat, Yavuz. *Tecvid ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Çelik Yayınevi, 2018.
- Halil b. Ahmed el-Ferâhidî. *Kitâbü'l-Ayn*. thk. Abdulhamid Henedâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru Kutubi'l-İlmiyye, 2003.

- Heysemî, Nureddîn Ali b. Bekr. *Mecmaü'z-zevâid ve menbaü'l-fevâid*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbü'l-Arabî, ts.
- İbn Hâleveyh, Ebû Abdillâh el-Hüseyn b. Ahmed. *el-Hücce fi'l-kırâati's-seb'a*. thk. Abdulâl Sâlim Mekrem. Beyrut: Dâru's-Şurûk, 3. Basım, 1979.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed el-Büstî. *Sahîhi İbn Hibbân*. 18 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r Risale, 1988.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed. *el-Mugnî*. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni. "es-Sünen". thk. Şuayb el-Arnaûd. Beyrut: Daru Risâleti'l-Âlemiyye, 2008.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî. *Lisânü'l-Arab*. 6 Cilt. Kahire: Dâru'l-Meârif, ts.
- İbn Mücâhid, Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs. *Kitâbü's-seb'a fi'l-kırâat*. thk. Şevki Dayf. Kahire: Dâru'l-Meârif, 1980.
- İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*. Kahire: Dâru'l-Hadis, 1425.
- İbn Zencele, Ebû Zür'a Abdurrahman b. Muhammed. *Hüccetü'l-kırâat*. thk. Saîd Afgânî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 5. Basım, 1997.
- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Abdulkadir Atâ. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l Kutubi'l-İlmiyye, 3. Basım, 2003.
- İbnü'l-Cezerî, Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf. *en-Neşr fi'l-kırâati'l-aşr*. thk. Ali Muhammed Debbâ'. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts. 473
- İbnü'l-Cezerî, Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf. *et-Temhîd fi ilmi't-tecvîd*. thk. Ğânim Kaddürî Hamed. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- İbnü'l-Cezerî, Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf. *Müncidü'l-mukriîn ve müşşüdü't-tâlibîn*. thk. Abdulhayy el-Fermâvî. Kahire: Mektebetü Cumhuriyeti Mısır, 1977.
- İbnü'l-Cezerî, Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf. *Tayyibetü'n-neşr fi'l-kırâati'l-aşr*. thk. Muhammed Temîm ez-Zu'bü. Dimeşk: Dâru'l-Ğavsânî, 2012.
- İbrahim b. Said Devserî. *Muhtasarü'l-ibârât li mu'cemi mustalahâti'l-kırâat*. Riyad: Dâru'l-Hadâre, 2008.
- Karaçam, İsmail. *Kırâat İlminin Kur'ân Tefsirindeki Yeri*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2. Basım, 2013.
- Karaçam, İsmail. *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*. İstanbul: İFAV Yayınları, 12. Basım, 2007.
- Kâsânî, Ebû Bekr Alaeddin Ebû Bekr b. Mes'ud b. Ahmed Kâsânî. *Bedâiu's-sanâi' fi tertîbi's-şerâi'*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1406.
- Kastallânî, Ebû'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Ebû Bekr. *Letâifü'l-işârât li-fünuni'l-kırâat*. 10 Cilt. Medine: Melik Fehd Mushaf Matbaası, 2012.
- Koyuncu, Recep. *Teoriden Pratiğe Vakf ve İbtidâ*. Konya: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2022.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr. *el-Câmiü li ahkâmi'l-Kur'an*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006.
- Kurtuluş, Yusuf Ziya. *Ahkâm Tefsirlerinde Kırâat Farklılıkları*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.
- Liv, Cemil. "Ticari Ürünlerde Mütakavim Olma Şartının Fikhi Açından Değerlendirilmesi". *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 8/2 (2022), 602-619.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Vanlıoğlu, Bekir Topaloğlu. 18 Cilt. İstanbul: Dâru'l-Mizân, 2005.
- Merâĝî, Ahmed Mustafa. *Tefsîru'l-Merâĝî*. 30 Cilt. byy: Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1946.

- Meraşî, Muhammed b. Ebî Bekr. *Cühdü'l-mukill (Saçaklızâde)*. thk. Sâlim Kaddûrî Hamed. Amman: Dâr'u Ammâr, 2. Basım, 2008.
- Mersafî, Abdulfettâh Seyyid Acmi. *Hidâyetü'l-karî ilâ tecvîdi kelâmî'l-bârî*. 2 Cilt. Medine: Mektebetü Taybe, 2. Basım, ts.
- Muhammed Emin Efendi. *Umdetü'l-hullân fi izâh-i zübdeti'l-irfân*. İstanbul: Asitâne Yayınları, ts.
- Mücâhid b. Cebr. *Tefsîru Mücâhid*. thk. Ebû Muhammed Suyûtî. Beyrut: Dâru'l Kutubî'l-İlmiyye, 2005.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-sahîh*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire: y.y., 1374-75/1955-56.
- Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmet b. Şuayb. *Kitâbü's-süneni'l-kübrâ*. 12 Cilt. Beyrut: Müssetü'r-Risâle, 2001.
- Önen, Hacı. "Kıraatların Fikhî Hükümlere Etkisi". *Dicle İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/12 (2013), 1-24.
- Örnek, Kadir. *Usûl İhtilafları Bağlamında Kıraat Lehçe İlişkisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Pâluvî, Hâmid b. Abdülfettâh. *Zübdetü'l-irfân*. İstanbul: Âsitâne Yayınları, ts.
- Râgıb el-İsfahânî. *el-Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân*. thk. Safvân Adnân Davûdî. Dimeşk: Daru'l-Kalem, 4. Basım, 2009.
- Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *Mefâtihü'l-ğayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981.
- Sîbeveyh, Ebû Bişr Amr b. Osman b. Kanber. *Kitâb-u Sîbeveyh*. thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. 5 Cilt. Kahire: Mektebetü'l Hancî, 2. Basım, 1982.
- Sindî, Abdulkayyûm b. Abdulğafûr. *Safahât fi ulûmi'l-kırâât*. Mekke: Mektebetü'l-İmdâdî'l-Âlemî, 8. Baskı., 2016.
- Şa'bân Muhammed İsmâîl. *el-Medhâl ilâ ilmi'l-kırâât*. Mekke: Mektebetü Sâlim, 2. Basım, 2003.
- Şâfiî', Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs. *el-Ümm*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1983.
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali. *Fethu'l-kadîr: el-câmi' beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min ilmi't-tefsîr*. 6 Cilt. Dimeşk: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, ts.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'an*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. 25 Cilt. Kahire: Dâru Hicr, 2001.
- Temel, Nihat. *Kırâat ve Tecvid İstilahları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 2018.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa. *el-Câmiu's-sahîh/es-Sünen*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. Beyrut: Daru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1998.
- Tosun, Mustafa. "İçki". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İSAM Yayınları, 2000.
- Ünal, Mehmet. *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*. İstanbul: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2019.
- Ünal, Necdet. "Kur'an'ın İçki Yasağı Tedriciliği Üzerine Bir Araştırma". *Kelam Araştırmaları* 9/2 (2011), 149-182.
- Yalçın, Yunus. *Ahkâm Âyetleri Bağlamında Fıkıh-Kıraat İlişkisi*. Ankara: Sonçağ Akademi, 2023.
- Yazır, Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 3. Basım, 1979.
- Yıldız, Süleyman. *Kur'an Kıraatında İmâle -Arap Lehçeleriyle İlişkisi Bağlamında Bir İnceleme-*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2023.
- Yiğit, İdris. *Vakf İbtidânın Tefsire Etkisi*. Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.
- Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî. *Meâni'l-Kur'ân ve i'râbüh*. thk. Abdulcelîl Abduh Şelebî. 5 Cilt. Beyrut: Alemü'l-Kütüb, 1988.

- Zekiyüddin, Şa'bân. *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-Fıkıh)*. çev. İbrahim Kâfi Dönmez. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık, 2001.
- Zemahşerî, Cârullâh Ebi'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf an hakâiki ğevâmidî't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvîl fi vücûhi't-te'vîl*. thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed Muavvid. 6 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Ubeyd, 1998.
- Zerkeşî, Bedreddin Muhammed b. Abdullah. *el-Burhân fi ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Ebü'l-Fadl ed-Dimyâtî. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2006.